

207

ΜΑΡΙΑΣ ΜΙΧΑΗΛ - ΔΕΔΕ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΟ ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙ

Τὰ ἐρμηνευτικά προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει τὸ Ἐναστενάρι, τὸ ἐντυπωσιακὸ ἔθιμο τῶν προσφύγων τῆς Ἐν. Ρωμυλίας στὴ Μακεδονία, εἶναι καὶ πολλὰ καὶ διαφορετικὰ καὶ δύσκολα.

Ἡ δυσχέρεια ποὺ συναντᾷ ὁ μελετητὴς ὀφείλεται κυρίως σὲ δύο πράγματα: α) στὸ ὅτι ὑπάρχει ἀναμφίβολα μία συσσώρευση, μία στρωμάτωση στοιχείων στὸ ἔθιμο πολὺ μεγάλῃ, ποὺ φέρνει σύγχυση στὴ χρονολογικὴ τοποθέτηση τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἔθιμου ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὴν οὐσία τῆς προελεύσεώς του, καὶ β) ἴσως περισσότερο ἀκόμη, στὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀπλὸς τύπος τὰ ὅσα γίνονται στὸ τελετουργικὸ του. Ἡ κατάσταση στὴν ὁποία ψυχολογικὰ περιέρχονται οἱ ἀναστενάρηδες, (γι' ἄλλους χαρακτηρίζεται σὰν ἔκταση καὶ ἀπὸ μερικοὺς ἀπλῶς σὰν ἔξαρση¹), λύνει τὸ ὑποσυνείδητο ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ λογικοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκδηλώνονται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς λατρείας τῶν Ἰσαποστόλων προσωπικὰ καὶ ἀτομικὰ συναισθήματα, σκέψεις, βιώματα καὶ ἐμπειρίες, πράγμα ποὺ σημαίνει πολὺ συχνὴ «ὑποκειμενικοποίηση» τοῦ ἔθιμου, προσωπικὴ αἴσθηση καὶ ἀντίληψη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διασπᾶται ἡ ἐνότητά του καὶ νὰ ξεφεύγει ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ του ἀντικειμενικὸ νόημα, πάρα πολὺ συχνά.

Ἀναλυτικότερα, οἱ δυσχέρειες καὶ τὰ προβλήματα παρουσιάζονται ὡς ἑξῆς: Ὑπάρχει πραγματικὰ μία σημαντικὴ στρωμάτωση στοιχείων, μὲ τὴν ἔννοια πὼς παλαιότερα λατρευτικὰ στοιχεῖα δὲν παρεχώρησαν τὴ θέση τους σὲ νεώτερα ἀλλὰ ἐπέζησαν καὶ παραμένουν βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔθιμου παράλληλα μὲ τὰ νεώτερα.

Τὸ «κουρμπάνι», ἡ ζωοθυσία, ποὺ ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ ἔθιμου ἀρκετὰ ἐντυπωσιακὸ, ἀνήκει στὰ πολὺ παλαιά, τὰ κληρονομημένα ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Τὸ σημαντικότερο, δὲν ἔχει βασικὰ σχέση μὲ τὴ λατρεία τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης γιὰ περισσότερους ἀπὸ ἓνα λόγους. Καὶ τοῦτο, ὄχι μόνον διότι δὲν εἶναι χριστιανικὸ, ἀλλὰ ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος, ὁ Μ. Κωνσταντίνος εἶχε ρητὰ ἐκφράσει τὴν ἀποστροφή του γιὰ τὶς αἱματηρὲς θυσίες². Συνεπὼς εἶναι ξένο ἐντελῶς στοιχεῖο.

Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ πιὸ πάνω δὲν εἶναι ἡ μόνη δυσχέρεια. Πολλὰ λέγονται καὶ εἰκάζονται ἀπὸ τὸ ὅτι κυρίως τὸ «θυσίον», τὸ ζῶον, ἦταν ταῦρος, τουλάχιστον ἕσο θυμοῦνται οἱ σημερινοὶ ἀναστενάρηδες,

στό Κωστί. Οί ἴδιοι ὅμως μιλοῦν καὶ γιὰ ἐλάφι «στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, πού κατέβαινε μόνο του ἀπὸ τὶς πυκνοδασωμένες πλαγιές καὶ πήγαινε γιὰ θυσία». Γεγονὸς ἀκόμη πὺς κάθε ἄλλο παρὰ ἀπαραίτητα πρέπει νὰ εἶναι ταῦρος καὶ σήμερα. Στὴν Ἁγία Ἐλένη Σερρών π.χ. τὰ δεκαπέντε τελευταῖα χρόνια τουλάχιστον, θυσιάζονται μόνον ἄρνια καὶ ἐρίφια, ἐνῶ στὸ Λαγκαδά καὶ ταῦρος. Οἱ λόγοι γι' αὐτὴ τὴ διαφορὰ δὲν εἶναι παρὰ οἰκονομικοὶ καὶ πληθυσμιακοί. Ὅπως δὴποτε ὅμως καὶ κάθε ἄλλο παρὰ σαφῆ καὶ συγκεκριμένα συμπεράσματα μπορεῖ νὰ βγάλει ὁ μελετητής. Ἐν μάλιστα σὲ αὐτὸ προστεθοῦν ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὸ στολισμὸ τοῦ ζώου, τῆς πομπῆς πρὸς τὸν τόπο θυσίας κλπ.³, τὰ πράγματα μπλέκουν ἀκόμη περισσότερο.

Πανόρχεια στοιχεῖα ὑπάρχουν καὶ στὴ ζωοθυσία, π.χ. ὁ ταῦρος πού θυσιάζεται κανονικὰ πρέπει νὰ ἔχει τὶς ιδιότητες πού ἔχει καὶ ὁ ταῦρος πού θυσιάζεται στὸν Ἀγαμέμνονα τοῦ Αἰσχύλου, ἢ τὸ λάγιο ἄρνι τοῦ Ὀμήρου κλπ. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει τίποτε τὸ ἰδιαίτερο γιὰ τὸ Ἀναστενάρι, μιὰ καὶ εἶναι συνηθέστατο στὶς ζωοθυσίες γενικά. Ὅσο γιὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Διονυσιακῆς λατρείας ὅπως μᾶς δίνονται ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη στὶς Βάκχες, μιὰ προσεκτικότερη σύγκριση μὲ τὰ βασικά τοῦ Ἀναστεναριοῦ, μὲ ὅλο πού θὰ ἔβρισκε κανεὶς ἀρκετὲς ὁμοιότητες, καὶ πάλι δὲν πείθουν καθόλου, ἐνῶ τὸ βασικότερο στοιχεῖο τῆς φωτιᾶς ἔχει ἐντελῶς διαφορετικὴ σημασία στὸν γνωστὸ στίχο τῶν Βακχῶν ἀπ' ὅ,τι ἔχει στὸ Ἀναστενάρι.

Παλαιὸ στοιχεῖο εἶναι καὶ ὁ ἐντυπωσιακότετος χορὸς τῶν Ἀναστενάρηδων, πού γίνεται σὲ κατάσταση πλήρους ἐξάρσεως καὶ μὲ τὴ συνοδεία τῶν στίχων καὶ τῆς μελωδίας τοῦ ΜικροΚωνσταντίνου, τοῦ ἱεροῦ τραγουδιοῦ τοῦ ἐθίμου.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ τοῦ ΜικροΚωνσταντίνου καὶ ὁ χορὸς γίνονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ συνοδεία λύρας καὶ νταουλιοῦ (καὶ παλιότερα καὶ γκάιντας) καὶ ἀποτελοῦν τὸ σημαντικότερο στοιχεῖο τοῦ ἐθίμου. Δὲν νοεῖται Ἀναστενάρι χωρὶς τὸν ΜικροΚωνσταντῖνο καὶ τὸν «ἀγίτικο» χορὸ ὅπως δὴποτε. Βεβαίως δὲν εἶναι τόσο πολὺ ἔξω ἀπὸ τὸν χριστιανικὸ λατρευτικὸ χῶρο, ὅσο φαίνεται ἀπὸ πρώτη ἐντύπωση σήμερα. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι γεμάτη ἀπὸ λατρευτικὸς χοροὺς καὶ ἀκόμη τὸ Ὑμνολόγιο πολὺ συχνὰ μιλάει γιὰ χοροὺς καὶ τραγοῦδια. Ἐπίσης οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων κάθε ἄλλο παρὰ ἀγνοοῦν τὶς παρόμοιες ἐκδηλώσεις, ἀντίθετα μάλιστα κάνουν καὶ συστάσεις γιὰ «θρησκευτικὰ ἄσματα»⁴. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ εἶναι γνωστὸ πὺς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους παρενεβέλλονταν ἐκστασιακοὶ χοροὶ στὶς θρησκευτικὲς τελετουργίες ἢ κινήσεις χορευτικῆς. Ἐπίσης εἶναι γνωστὴ ἡ τοιχογραφία Μονῆς Γρηγορίου τοῦ Ἄθω τοῦ 1739, πού ὅπως ἀναλύσαμε στὴν ἐργασία μας «Τὰ τραγοῦδια καὶ οἱ χοροὶ τῶν Ἀναστενάρηδων» Θρακικά 1978, δικαιώνει τὸ σεβασμὸ τῶν ἀναστενάρηδων στὸ χορὸ καὶ τὰ λαϊκὰ ὄργανά τους. Πολλοὶ ἄλλοι χριστιανοί, ὅπως οἱ Σέικερς,

οἱ Holy Rolers κ.ἄ. σήμερα θεωροῦν τὸ χορὸ σημαντικότερο λατρευτικὸ στοιχεῖο⁵.

Ὡστόσο, οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη λατρεύονται ἀποκλειστικά ἀπὸ Ὁρθοδόξους καὶ στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ὑπάρχουν στὸ τελετουργικὸ τέτοιου εἴδους χοροί, ἀλλὰ ἀπλᾶ ρυθμιστικὰ χορευτικὰ βήματα ὅπως στὸν χορὸ τοῦ Ἡσαΐα. Ἐν μετὰ τῆ λειτουργίας σὲ ὀρισμένες μεγάλες γιορτές, ὅπως τοῦ Ἁγίου Βασιλείου π.χ. στὰ Φάρασα τῆς Καπαδοκίας, ἢ στὸ Χιλιόμοδι τῆς Κορινθίας τὸ Δεκαπενταύγουστο, γίνονται χοροὶ μὲ πρῶτο μάλιστα τὸν παπά, ἀσφαλῶς εἶναι κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ γίνεται στὸ Ἀναστενάρι.

Πρόσθετη δυσκολία στὴν ἐρμηνεία ὅλων αὐτῶν καὶ στὴν προσπάθεια νὰ βρεθεῖ τὸ κοινὸ σημεῖο ποὺ θὰ δικαιολογοῦσε τὶς ἀντιθέσεις, εἶναι καὶ κάτι ἄλλο σημαντικότερο: τὸ ὅτι τὰ τραγούδια τοῦ ΜικροΚωνσταντίνου εἶναι πολὺ περισσότερο ἡρωϊκὰ-πολεμικὰ καὶ λιγότερο θρησκευτικὰ. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ χορὸς, μὲ ὅλο ποὺ λέγεται ἀγίτικος καὶ θεωρεῖται ὡς χορὸς τῶν δύο μεγάλων Ἁγίων, κατατάσσεται ἀπὸ τὸν ἀναλυτὴ τῶν χορῶν Θεόδωρο Πετρίδη στοὺς πολεμικοὺς χοροὺς καὶ νομίζουμε πὼς πέρα ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τοὺς βηματισμοὺς, ἢ ἔξαρση μὲ τὴν ὁποία γίνεται, τὰ πολεμικὰ συρίγματα καὶ οἱ ἰαχὲς (παράλληλα μὲ κεῖνες τοῦ ἄγχους) δικαιώνουν τὴν ἀποψη αὐτή. Ἔτσι ὑποχρεωτικὰ ὁδηγεῖται κανεὶς στὴν ἀναζήτηση ἑνὸς ἡρωϊκοῦ-πολεμικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ μαζί σχήματος γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει τὸ ἔθιμο. Καὶ ἐδῶ φυσικὰ οἱ δυσκολίες αὐξάνουν μὲ τὴν ἔλλειψη τοῦ συγκεκριμένου ἱστορικοῦ γεγονότος ποὺ δημιούργησε ἕνα τέτοιο σχῆμα.

Πέρα ἀπὸ τὸ εἰδικότερο θέμα τῶν χορῶν καὶ τῶν τραγουδιῶν, γενικότερα ὁ ἐκστασιασμός, ἢ ἔξαρση, ὅπως ὑπάρχει στὸ Ἀναστενάρι, δὲν εἶναι καθόλου γνώρισμα τῆς λατρείας τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν⁶. Ἀσφαλῶς ὑπάρχει καὶ στοὺς Ὁρθοδόξους μία ἔντονη αὐτοσυγκέντρωση καὶ προσπάθεια νὰ ἀποκοπεῖ ὁ προσευχόμενος ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον καὶ νὰ μεταφερθεῖ σὲ ἄλλους κόσμους πνευματικῶν καὶ θεῶν. Στὴν πραγματικότητα ἐπιδιώκει καὶ αὐτὸς ὅπως οἱ περισσότεροι χριστιανοὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὡς ὑπέρτατη πνευματικὴ τελείωση, τὴ «θέαση» τοῦ θεοῦ στὴν ἄνοδο τῆς μυστικῆς κλίμακος μὲ τὴν προσευχὴ καὶ γενικὰ τὴν ἐνδοστροφή καὶ στὴ συνέχεια τὴν πρὸς τὰ ἄνω στροφή τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου. Στὴν προσπάθεια μάλιστα αὐτὴ ἀκόμη καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι βοηθοῦνται στὴ λειτουργία καὶ στὶς ἄλλες τελετουργίες καὶ ἀπὸ ἐξωτερικὰ μέσα, κυρίως τὸ λιβάδι, ποὺ καὶ γιὰ τοὺς ἀναστενάρηδες εἶναι ἐπίσης σημαντικὸ ἐξωτερικὸ μέσο. Ἄλλοι χριστιανοί, φτάνουν σὲ μερικές περιπτώσεις, ὅπως ἡ «Χριστιανικὴ Ἐκκλησία τῶν Γηγενῶν», μία αἵρεση τῶν χριστιανῶν Ἐρυθροδέρμων ἢ οἱ ἐπίσης Ἰνδιάνοι Μάζατεκς τοῦ Μεξικοῦ νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ πεγιοτί⁷ καὶ τὸ μανιτάρι⁸ γιὰ νὰ ἐκστασιαστοῦν, ἢ μᾶλλον διὰ νὰ φτάσουν σὲ κατὰ-

σταση παραισθήσεων. Δεν είναι όμως, επαναλαμβάνουμε, με κανένα τρόπο ο ὀρθόδοξος δρόμος για την επικοινωνία με τὸ θεῖο αὐτός, ἀλλὰ και ειδικότερα δὲν ἔχει σχέση με τὴ λατρεία τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου και Ἑλένης. Τίποτε δὲν ἔχει σχετικὰ διασωθεῖ και καθόλου δὲν ἀφίνει νὰ ὑπονοηθεῖ παρόμοια λατρεία ὁ Εὐσέβιος. Ἀντίθετα, ὁ Κωνσταντῖνος φέρεται ἀπὸ τὸν τελευταῖο νὰ καταδικάζει ἀπροκάλυπτα τοὺς εὐρισκομένους «φρενῶν ἐκστάσει»⁹ και τοὺς σχηματικούς ποὺ ἔδειχναν φασαριώδεις στὴν λατρεία τους κι ἀνάμεσα τους τοὺς Παυλιανούς, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει γίνεῖ πολὺς λόγος σὲ συσχετισμὸ με τοὺς ἀναστενάρηδες, ἄστοχα νομίζουμε¹⁰.

Μέγα ἐρωτηματικὸ και στοιχεῖο ποὺ πραγματικὰ σασιτίζει, εἶναι φυσικὰ ἡ πυροβασία ἢ καλύτερα ὁ χορὸς ἐπάνω στὰ ἀναμμένα κάρβουνα και συχνὰ μέσα στὶς φλόγες. Οἱ ἀναστενάρηδες και τῶν δύο φύλων, τ' ἀναστενάρια ἢ νεστενάρια ὅπως λέγονται οἱ ἴδιοι μεταξὺ τους, με μίαν ἀπίστευτη εὐκολία, ὅταν πάρουν τὸ «μῆνυμα» ἀπὸ τοὺς Ἁγίους, τὶς Χάρες, μποροῦν και κάνουν σὲ ἀργὸ ρυθμὸ περισσότερο και ὅπο ἑκατὸ βήματα ἐπάνω στὴ θρακιά, ἢ παίρνουν φλογίζοντα κάρβουνα στὰ χέρια τους και τὰ περνοῦν στὸ πρόσωπο τους, πέφτουν με τὰ γόνατα μέσα στὴ θρακιά και με λίγα λόγια ἔρχονται σὲ ἄμεση ἐπαφή με τὴ φωτιὰ χωρὶς νὰ παθαίνουν τίποτε. Πέρα ἀπὸ αὐτό, ὅταν βρίσκονται στὴν κατάσταση τῆς ἐξάρσεως, ὑπάρχουν μαρτυρίες πὼς και ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποῖα δείχνουν καθαρὰ μία ὑπέρβαση τῆς συνηθισμένης ἀνθρώπινης ἀντοχῆς σὲ σωματικὲς ταλαιπωρίες, τοὺς ἀφίνους ἀλώβητους. Τὸ συνηθέστερο εἶναι τὸ νὰ μὴν τρυπιοῦνται και νὰ μὴν πληγώνονται ἀπὸ τὰ σκληρὰ ἀγκάθια τῆς δρυὸς ἐπάνω στὰ ὁποῖα κυλιοῦνται και γίνονται «γιουβεργλάκια», σύμφωνα με τὴν ἔκφραση παλαιᾶς ἀναστενάρισσας.

Συχνὰ στὴν ἐπιστημονικὴ ὁρολογία τέτοιου εἴδους σωματικὲς δοκιμασίες χαρακτηρίζονται σὰν «ἱερὰ μαρτύρια» και «ἱεροὶ βασανισμοί»¹¹. Ἐδῶ με τοὺς ἀνεστενάρηδες, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καταλήξει κανεὶς ὅτι ἕνας ὀρισμὸς ἀνάλογος θὰ ἦταν σωστός. Ἄν στοὺς Φίτζι, οἱ μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἰνδία λάτρεις τῆς θεᾶς Ντούργκα περνοῦν στὸ σῶμα τους και στὴ γλώσσα τους κοφτερὰ ἐλάσματα χωρὶς νὰ ματώνουν ἢ νὰ πονοῦν, μαστιγώνονται χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦνται, περπατοῦν ἐπάνω σὲ κοφτερὰ μαχαίρια χωρὶς νὰ κόβονται και τέλος πυροβατοῦν χωρὶς νὰ καίγονται, φαίνεται πὼς αὐτὰ ὅλα τὰ κάνουν και με ἄλλο πνεῦμα ἀλλὰ και ὕστερα ἀπὸ ἄλλη προετοιμασία ἀσφαλῶς¹².

Οἱ ἀναστενάρηδες ἔχουν μιὰ περίεργη κι ἀνεξήγητη τουλάχιστου μέχρι σήμερα διάθεση γιὰ ἐπαφή με τὴ φωτιὰ ποὺ μόνον σὰν «δίψα γιὰ φωτιὰ» μπορεῖ νὰ τὴν χαρακτηρίσει κανεὶς. Πάντως ὅπωςδήποτε δὲν κάνουν καμιά προετοιμασία σὰν αὐτὴ τῶν Φίτζι ἀλλὰ και ἀκόμα, ὅπως γιὰ νὰ ἔλθουν στὴν κατάσταση τῆς ἐκτάσεως δὲν χρησιμοποιοῦν κανένα φάρμακο, σὲ ἀντί-

θεση μὲ ὅ,τι κάνουν ἄλλοι σὲ ἐκστασιακὲς λατρεῖες, οὔτε καὶ γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὴ φωτιά, δὲν χρησιμοποιοῦν φάρμακα σὰν αὐτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν παλαιότερα οἱ Ἑρυθρόδερμοι στὶς πυρολατρικὲς τελετὲς κλπ.¹³

Ἀπὸ ἱστορικὴ πλευρὰ, παραμένει ἀκόμη σὰν μεμονωμένη σχεδὸν περιπτώση τὸ πυροβάδισμα τῶν ἀναστενάρηδων. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἔχουμε δύο μόνον ἀναφορὲς, αὐτὴν τῶν ἱερέων τῆς Ἀρτέμιδος στὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Μόντε Σοράκτο στὴν Ἰταλία, ποὺ καὶ πάλι ἦταν προφανῶς γιὰ τὴν Ἄρτεμη¹⁴. Σὲ ἀρκετὲς ἄλλες περιπτώσεις ἐπίσης τὰ νεώτερα χρόνια σὲ ὅλο σχεδὸν τὸν κόσμο καὶ ἀκόμη σήμερα δὲν εἶναι κάτι τὸ ἄγνωστο, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε σπάνιο καὶ ἐξαιρετικὸ (ὡς ἄνω). Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔξ ἄλλου, γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὸ Χριστιανισμό, δὲν εἶναι ἐπίσης ἄγνωστη ἡ πυροβασία μὲ ὅσα λέει ὁ Κύριος διὰ στόματος Ἰεζεκιὴλ τοῦ Προφήτου στὸν βασιλεῖα τῆς Τύρου. Καὶ αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ σημειωθεῖ καὶ πάλι εἶναι πὼς τὸ νὰ κάθεται ὁ βασιλεὺς ἐν μέσῳ λίθων πυρίνων χωρὶς νὰ καίγεται, ἦταν μία μεγάλη εὐνεία τὴν ὁποία καὶ ἔχασε ἀργότερα γιὰ τὴν πολλὴ ἀνομία καὶ ἀδικία καὶ ἄλλα πολλὰ ἀνήθικα καὶ ἄδικα, τὰ ὁποῖα ἔκανε¹⁵.

Σήμερα οἱ ἀναστενάρηδες εἶναι οἱ μόνοι χριστιανοὶ ποὺ ἔχουν σὰν λατρευτικὸ στοιχεῖο τὴ «δοκιμασία»¹⁶ μὲ τὴ φωτιά, ἢ μᾶλλον, αὐτὴ τὴν αἴσθησι τῆς φωτιᾶς σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴ λατρεία τῶν Ἰσαποστόλων εἰδικότερα.

Βασικὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἐθίμου αὐξάνουν τὴ σύγχυση γύρω ἀπὸ τὴν προέλευσή του ἀλλὰ καὶ τὸ πραγματικὸ του νόημα σήμερα, τὴν αἴσθησι ποὺ ἔχουν οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸ τελοῦν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴ δεύτερη ὁμάδα τῶν δυσχερειῶν καὶ συνδέονται μὲ τὴν κατάστασι, στὴν ὁποία περιέρονται οἱ ἀναστενάρηδες.

Εἶναι φυσικὸ καὶ δικαιολογημένο, ὅταν τὸ ὑποσυνείδητο λύνεται ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς λογικῆς, νὰ παύει νὰ εἶναι κανεὶς νηφάλιος, νὰ ζεῖ τὸ βίωμά του καὶ νὰ τὸ ἐκφράζει μὲ τὸν δικὸ του ἰδιότυπο καὶ ἀτομικὸ τρόπο. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἀναστενάρηδες, καὶ γιὰ τὸν παρατηρητὴ δημιουργεῖται μιὰ δικαιολογημένη καὶ πραγματικὴ σύγχυση. Τὰ «ντέρτια» εἶναι πολλὰ καὶ καθένας ἐκφράζει αὐτὸ ποὺ τὸν κατέχει καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἄλλου ἀναστενάρη ποὺ χορεύει καὶ πυροβατεῖ συγχρόνως, τὴν ἴδια στιγμὴ, μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ καὶ τὴν ἴδια μελωδία. Ἔτσι ἐνῶ ὁ ἕνας μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν ὥρα ἐκεῖνη ἕνα συναισθηματικὸ καὶ νοητικὸ φορτίο γιὰ μιὰ ἐντελῶς προσωπικὴ ὑπόθεσι, ὁ ἄλλος μπορεῖ νὰ βρῆται μὲ ἄλλα ἀλτρουϊστικά, κοινωνικότερα καὶ περισσότερο ἀκόμη ἀφηρημένα προβλήματα. Καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, συνυπάρχουν πολλὲς αἰσθήσεις γιὰ τὸ ἔθιμο, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἐρευνητὴς νὰ κινδυνεύει νὰ κάνει καὶ μονομερῆ καταγραφή καὶ τὸ σημαντικότερο νὰ σχηματίσει ἐντελῶς ἐσφαλμένη

έντύπωση για τὸ νόημα τοῦ ἔθιμου, ἐκλαμβάνοντας σὰν γενικὸ καὶ βασικὸ χαρακτηριστικὸ, κάτι τὸ ὁποῖο ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι.

Ἡ πιὸ πάνω κατάσταση ἔχει καὶ ἀκόμη μία μεγάλη ἀδυναμία, πού τελικά, πρέπει νὰ κάνει πολὺ διστακτικὸ τὸ μελετητὴ στὴν ἐξαγωγή ὀριστικῶν συμπερασμάτων. Τὸ γεγονός πού ἡ ὀνομαζόμενη ἔκταση τῶν ἀναστενάρηδων καὶ ἡ μὲ αὐτὴν συνδεόμενη πυροβασία, ὁ χορὸς, ἡ στιχοπλαστικὴ διάθεση, ἡ προτίμηση ἀκόμη σὲ ὀρισμένους στίχους ἀπὸ τοὺς καθιερωμένους σὰν ἀναστενάρικους κλπ. εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ ἀναστενάρη σὲ ἀναστενάρη καὶ φυσικὰ ἀπὸ τὸ ἀναστενάρη κάθε φύλου (τὸ τελευταῖο ὅμως ὄχι τόσο πολὺ, ὅσο ἀρχικὰ φαίνεται).

Ἄλλοτε, ἀνάμεσα στ' ἀναστενάρια, δὲν ὑπῆρχε παρὰ ἡ διαφορὰ ἰδιοσυγκρασίας, ἀρκετὴ πάντως γιὰ νὰ διαφοροποιεῖ τις ἐκδηλώσεις στὴν ὥρα τῆς ἐκστάσεως κι αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ἔκσταση. Περισσότερο ἢ λιγότερο εὐσυγκίνητοι κι ἐκδηλωτικοί, περισσότερο εὐαίσθητοι στοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς ἢ λιγότερο, εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν καὶ ὑπῆρχαν πάντοτε. Ἡ κοινωνία ὅμως στὴν ὁποία ζοῦσαν τ' ἀναστενάρια ἦταν πολὺ κλειστή, καί, ἐντελῶς διαφορετικὸ τὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο ἀπὸ τὸ σημερινό, δὲν ἄφηνε περιθώρια γιὰ πολιτιστικὲς, μορφωτικὲς κλπ. διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Ἐπρόκειτο γιὰ ἀγρότες-κτηνοτρόφους, πού εἶχαν μεταξύ τους μόνον τοὺς δεσμοὺς τῆς συγγενείας, τῆς ἐγγωριότητος, τῆς κοινῆς πίστεως καὶ σημαντικώτατο ἐπίσης, τὸ ἡρωϊκὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση ἐναντίον τοῦ ξένου κατακτητῆ, πού μείωνε τὰ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέροντα τῶν δύο φύλων.

Σήμερα πού ζοῦν πρόσφυγες, σὲ ἑλληνικὸ μὲν ἔδαφος ἄλλα ὁπωσδήποτε σὲ ἕναν τόπο πού δὲν εἶναι αὐτὸς πού γεννήθηκαν καὶ κληρονόμησαν τὸ ἔθιμο τους, τὰ πράγματα εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικά. Ἄν μάλιστα καὶ οἱ τρομερὲς ἀλλαγὲς πού ἔγιναν στὴν πολιτιστικὴ πλευρὰ τῆς ζωῆς καὶ πού ἔχουν ὀδηγήσει στὴ μεγάλη χαλάρωση τοῦ ὀμαδικοῦ πνεύματος, τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (τόσο σημαντικῆς γιὰ τὴν πραγματικὴ οὐσία τοῦ ἔθιμου), ληφθοῦν ὑπόψη, τότε γίνεται νοητὸ πόσο ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ Ἀναστεναριοῦ βρίσκονται οἱ σημερινοὶ ἀναστενάρηδες καὶ πόσο καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο περιέρχονται κι ἐκδηλώνουν τὴν ἔξαρσή τους εἶναι διαφορετικὸς γιὰ τὸν καθένα.

Κοντὰ σὲ αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ πὼς οἱ διαφορετικοὶ δρόμοι πού ἀκολουθοῦν ἐπαγγελματικὰ τ' ἀναστενάρια καὶ ἡ διαφοροποίησή τους στὴν μόρφωση τὴν ὁποία ἔχουν, ὥστε ἐπιστήμονες καὶ ἄνθρωποι πού δὲν γνωρίζουν σχεδὸν καθόλου ἢ καὶ πραγματικὰ καθόλου ἀνάγνωση καὶ γραφὴ νὰ συνυπάρχουν στὸν ἴδιο ὀμιλο καὶ νὰ καλοῦνται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ἴδια μέσα νὰ πλησιάσουν τὸ θεῖο καὶ νὰ ἐκφράσουν ὅμως αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη ἐμπειρία τους, ἡ εἰκόνα τῆς διαφοροποιήσεως συμπληρώνεται.

Μὲ ὅλες αὐτὲς τις διαφορὲς πού προκαλοῦνται τόσο ἀπὸ φυσιολογι-

κούς όσο και από εξωτερικούς κοινωνικούς λόγους και γενικά πολιτιστικές, μορφωτικές κλπ. συνθήκες, είναι φυσικό άλλα αναστενάρια να είναι σε μεγαλύτερο κι άλλα σε μικρότερο βαθμό εκστασιασμένα και ενώ άλλα δεν φωνάζουν π.χ. ποτέ, άλλα πάλι ξεφωνίζουν. Μετρήσεις μάλιστα που έγιναν από επισημονικά συνεργεία (Μπαλή-Μαγκλαβέρα, Ξενάκη κ. ά. με Γάλλους και Γερμανούς ειδικούς) βρήκαν μεγάλη διαφορά παλμών καρδιάς σε τέσσερα άτομα με τα οποία πειραματίστηκαν και που ποίκιλε από 84-160 και αυτό σε διαφορετικές διάρκειες χρόνου. Έκπληκτικό ήταν πως ο αναστενάρης με τους 160 παλμούς, επί ώρες βρισκόταν σε αυτή την μη φυσιολογική κατάσταση χωρίς να πάθει τίποτε απολύτως. Πρόκειται για τον Κώστα Γιαννάκη, ο οποίος αν και χορεύει πολλές ώρες επίσης και πάντα πυροβατεί, ποτέ ωστόσο δεν άκούστηκε να λέει έστω και μία λέξη στα δέκα χρόνια που τον παρακολουθώ, ενώ ο αρχιαναστενάρης Σωτ. Λιούρος, μόνον από το 1976 παρουσιάζει άσυνήθιστη έξαψη.

Τα ίδια προβλήματα παρουσιάζονται και με την πυροβασία. Διότι, όπως δεν χορεύουν όλοι με τον ίδιο τρόπο, το ίδιο και δεν πυροβατούν ή δεν χορεύουν στη Θρακιά με τον ίδιο τρόπο. Έχουμε το ίδιο φαινόμενο και με τους αναστενάρηδες που παρατήρησε ο καθηγητής Κρόκομπ με τους Ίνδους στα Φίτζι (ώς άνω). Άλλοι φαίνονται να περνούν τα κάρβουνα σε έκσταση και αυτοσυγκέντρωση, άλλοι διστακτικοί στην αρχή φαίνεται σαν να τὸ πῆραν τέλος απόφαση και περνούν βιαστικά κλπ. Θα προσθέταμε τις προσωπικές παρατηρήσεις σε περισσότερο από είκοσιπέντε πυροβασίες που έχουμε από πάρα πολύ κοντά παρακολουθήσει. Επιμένουμε ιδιαίτερα στη διάρκεια της πυροβασίας αλλά και στον τρόπο με τον οποίο γίνονται τα βήματα επάνω στην πυρά. Κι ως προς την διάρκεια κι ως προς τον τρόπο των βημάτων, υπάρχει και πάλι ποικιλία μεγάλη και ουσιαστικές διαφορές, που μπορεί να δώσουν έντελως έσφαλμένη έντύπωση στον παρατηρητή που δεν συνέλαβε για κάποιο λόγο αυτήν ακριβώς την ποικιλία.

Πραγματικά από μετρήσεις που έγιναν από την ομάδα Ξενάκη, η διάρκεια επαφής της γυμνής σάρκας με το άναμμένο κάρβουνο δεν ξαντλεί πάντα το χρόνο που απαιτείται για να προκληθεί έγκαυμα¹⁷. Αυτή η παρατήρηση που έχει υποστηριχθεί και παλαιότερα πως είναι και η αίτια της άκαϊας¹⁸, ωστόσο είναι ίσως σωστή για μερικές μόνον περιπτώσεις. Κατά επανάληψη προσωπικά έχουμε μετρήσει δύομιση κύκλους στην πυρά σε άργο ρυθμό, με μικρά χορευτικά βήματα και με τριάντα έως τριανταπέντε βήματα τον κάθε κύκλο. Παλιότερα ο Τανάγρας και το 1976 και προσωπικά εμείς διαπιστώσαμε και καταγράψαμε έκπληκτικής διάρκειας πυροβασία. Στα 1976, συγκεκριμένα, ο Πασχάλης Λίλλης και ο Παν. Γκαϊτατζής επί πολλά λεπτά χόρευαν επάνω στα κάρβουνα με το ήσυχο και ήρεμο χαρακτηριστικό τους τρόπο, αλλά και πλήρη έκσταση. Δυστυχώς, δεν έγινε

καμία σχετική μέτρηση τότε και φωτογράφηση-κινηματογράφηση για την εξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων¹⁹. Ἄλλα και ὅλοι σχεδόν οἱ γνωστοὶ πυροβάτες ἔρχεται ἡ «ῶρα» τους και πραγματοποιοῦν πυροβασίες μεγαλύτερης, ἀπὸ τὴν συνηθισμένη, διάρκειας.

Σημαντικὸ εἶναι νὰ προστεθεῖ πὼς και τὸ πολὺ σχετικὸ θέμα τῶν ρυθμικῶν βηματισμῶν εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ ἀναστενάρι σὲ ἀναστενάρι. Ὅπως χορεύουν μὲ ἄλλο ρυθμὸ, τὸ ἴδιο και πάνω στὴν πυρὰ. Ὁ κανονικὸς ρυθμὸς εἶναι τέσσερα τέταρτα, ἀλλὰ ἀρκετοὶ τὰ δύο τελευταῖα τέταρτα τὰ συμπύσσουν σὲ ἓνα δεύτερο, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ἓνα πόδι νὰ στηρίζει τὸ σῶμα σὲ διπλάσια διάρκεια. Καὶ φυσικά, ὅταν αὐτὸ γίνεται μὲ τὴν μεγαλοπρέπεια και τὴν ἡρεμία μὲ τὴν ὁποία τὸ πραγματοποιοῦν π. χ. ἡ Χαρ. Παπαδοπούλου, δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ γίνεται λίγος γιὰ μικρότερη διάρκεια ἐπαφῆς φωτιᾶς και σάρκας ἀπ' ὅ,τι ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ προκληθεῖ ἔγκλημα. Μὲ τὴ διαφορὰ ἄλλωστε τῶν βηματισμῶν και τοῦ ρυθμοῦ, δὲν μπορεῖ τίποτε τὸ συγκεκριμένο νὰ λεχθεῖ γιὰ «τεχνική» τὴν ὁποία ἔστω και ἐντελῶς ἐνστικτωδῶς ἐφαρμόζουν κάποτε τ' ἀναστενάρια ὅταν πυροβατοῦν. Ἐτσι ὀρθότατα οἱ παρατηρήσεις Ξενάκη μὲ τις ἀκριβεῖς μετρήσεις, τις κινηματογραφήσεις κλπ. καταλήγουν πὼς δὲν εἶναι μόνον ἡ διάρκεια χρόνου ἢ ἡ τεχνικὴ πού προκαλοῦν τὴν ἀκαῖα και πολλὰ περισσότερα πρέπει νὰ ἐλεγχθοῦν τελικά, πράγμα πού ἐξακολουθεῖ νὰ κάνει, ἀκόμη και μὲ τὸ εἶδος τῶν ξύλων τῆς πυρᾶς.

Διαφορετικὲς ἐπίσης εἶναι και οἱ «μεταφυσικὲς» ἐμπειρίες τῶν ἀναστεναριῶν. Ἐνῶ μερικὰ ἀναστενάρια δὲν ἔχουν σχεδόν καμία μεταφυσικὴ διάθεση και πέρα ἀπὸ τὴν πίστη τους στοὺς Ἁγίους και τὴν βοήθεια πού δίνουν στοὺς «στρατιῶτες» Τους οὔτε και στὸν κόσμον τῶν ὄντων δὲν ἔχουν σημαντικὰ και ἀξιόλογα πράγματα δεῖ και εἶναι παρατραβηγμένες σὰν ἐξαιρετικὲς μυστικὲς και «σημαδιακὲς» οἱ ἰδιαιτέρως ἀτομικὲς τους ἐμπειρίες, ἀλλὰ ἔχουν. Πολλοὶ ἀναστενάρηδες λένε ὅτι δὲν ἀκοῦν καμιά φωνὴ νὰ τοὺς καλεῖ γιὰ πυροβασία και ἀπλῶς ἔχουν ἓνα αἶσθημα σιγουριᾶς πὼς δὲν θὰ καοῦν ἂν πυροβατήσουν.

Ἄλλοι ὅμως δὲν ξέρουν ἂν θὰ πυροβατήσουν μέχρι και τὴν τελευταία στιγμή, γι' αὐτὸ και μπορεῖ νὰ γυροφέρνουν τὴν πυρὰ ἢ νὰ κάθονται ἀπλοὶ θεαταὶ στὴν πυροβασία τῶν ἄλλων ἀναστενάρηδων, χωρὶς νὰ τολμήσουν κι ἄς ἔχουν γιὰ πολλὰ χρόνια στὴ σειρά πυροβατήσει μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ἢ ἀκόμη κι ἂν τὴν προηγούμενη μέρα τὰ κατάφεραν θαυμάσια. Κατὰ κανόνα εἶναι μάλιστα ἀπόλυτοι, πὼς δὲν βλέπει κανεὶς ποτὲ τὸν Ἅγιο και τὴν Ἁγία κατ' εὐθείαν ἀλλὰ σὲ κάποια ἔμμεση παρουσία τους μόνο, π. χ. ἓναν γνωστὸ Κωνσταντῖνο ἢ Ἑλένη, μιὰ καλόγρια κλπ. Προσωπικὰ ὅμως ἔχουμε καταγράψει μαρτυρία ἀναστενάρισσας πὼς δὲν καίγεται γιὰτὶ βλέπει τὴν Ἁγία Ἑλένη νὰ πηγαίνει πρώτη μὲ ἓνα «μπρίτσι» νερὸ και νὰ σβύνει τὴ φωτιὰ

ἐκεῖ πού θὰ πατήσει ἐκείνη. Παρόμοιες δραματικὲς ἐμπειρίες εἶναι ἀρκετές.

Πολλὰ ἀναστενάρια ἄλλωστε δὲ βλέπουν τίποτε, ἀλλὰ ἔχουν μία ἰδιαίτερη σωματικὴ κατάσταση νὰ περιγράψουν ὅταν δέχονται τὸ μῦνυμα ἀπὸ τοὺς Ἁγίους πὼς εἶναι ἄξιοι νὰ πυροβολήσουν. Ἡ περίπτωση τοῦ Κ. Γιαννάκη εἶναι χαρακτηριστικὴ. Τὶς περισσότερες φορές, σὲ ὥρες ἀναπαύσεως ἢ μᾶλλον ἀνάπαυλας ἀπὸ τὸ χορὸ, αἰσθάνεται ἓνα ρίγος νὰ τὸν διατρέχει σύγκορμος κι αὐτὸ τὸ ἐκλαμβάνει σὰν σημεῖο πὼς θὰ πυροβολήσει ἐπιτυχῶς, πράγμα πού τουλάχιστον ὅλες τὶς φορές πού τὸν ἔχω παρακολουθήσει συμβαίνει. Δὲν ἔχει ὅμως τὴν ἴδια ἐμπειρία καὶ ἡ σύζυγος του, πού ἐπίσης πυροβατεῖ καὶ πού βρίσκεται μαζί του τὶς ὥρες αὐτές. Ἀντίθετα ὁ ἀρχιἀναστενάριος Σωτ. Λιοῦρος, ὁ γιός του Σταμάτης καὶ ἡ σύζυγός του ἀκόμα Δέσποινα (τὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς πυροβολασίας μὲ τοὺς βαρυτάτης μορφῆς ρευματισμοὺς πού τῆς ἐπιβάλλουν μία βραδυτάτη διέλευση μέσα στὴ θρακιά κι ὅμως δὲν καίγεται) εἶναι ἐκπληκτικὰ ἤρεμοι, χωρὶς προειδοποιήσεις, ἀν καὶ ἡ Δέσποινα φαίνεται πὼς ἔχει ἄλλες ἱκανότητες: τηλεκινήσις κλπ.

Ἄλλὰ καὶ ὀλόκληρη ἡ ἐμπειρία πού ὀνομάζεται «ἐγκάλεσμα», εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ ἀναστενάριον σὲ ἀναστενάριον. Μερικοὶ ἔχουν μία μετέωρη αἰσθησιὴ ἀνάμεσα στὴ φυσιολογικὴ κατάσταση καὶ κείνην τῶν ἀναστενάριων δεκαετίες ὀλόκληρες, ἐνῶ ἄλλοι (περίπτωση π.χ. Γιαν. Κεκερλή) δέχονται τὸ ἐγκάλεσμα στιγμιαία καὶ γι' αὐτὸ καὶ χωρὶς ἀγωνία, χωρὶς καλὰ - καλὰ νὰ τὸ συνειδητοποιοῦν. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ δείχνουν καὶ περισσότερη ζωηρότητα συχνὰ τὴν ὥρα τῆς πυροβολασίας μάλιστα, ἐνῶ οἱ πρῶτοι παραμένουν πάντα ἀναστενάριδες πού «βασανίζονται» πολὺ.

Ἐντελῶς διαφορετικὸς εἶναι ἀκόμη καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ κάθε ἀναστενάριος «ἐπεξεργάζεται» μὲ τὴ θρησκευτικὴ του μυστικοπάθεια τὶς παραδόσεις γύρω ἀπὸ τὸ ἔθιμό τους ἀλλὰ καὶ γενικότερα γύρω ἀπὸ τὸ θρόλο ἢ τὴν ἱστορία ὀρισμένων θρησκευτικῶν πραγμάτων. Πολλοὶ ἄλλωστε σχεδὸν ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν «ἱστορία» τοῦ ἴδιου τους τοῦ ἔθιμου ἐντελῶς καὶ τοὺς ἀρκεῖ ἡ αἰσθησιὴ πού ἔχουν γι' αὐτὸ οἱ ἴδιοι. Εἶναι ἐπίσης πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία πὼς δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται μύηση, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἔννοια τῆς προδιαγραφῆς καὶ τῆς δοκιμασίας.

Καὶ σὲ ἓνα ἄλλο θέμα ὅμως ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς ἀναστενάριδες. Πρόκειται γιὰ τὴν πίστη τους πὼς ἡ ἐνωμένη δύναμη τῶν μελῶν τῆς ἀναστενάριου ὁμάδας εἶναι πάντοτε εὐεργετικὴ στὶς ἐπιδράσεις της. Οἱ ἀναστενάριδες βασικὰ πιστεύουν πὼς ὅσοι περισσότεροι συμμετέχουν σὶν ἐκστασιακὸ - προσευχητικὸ χορὸ καὶ φυσικὰ καὶ τὴν πυροβολασία πού δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ κορύφωμα τοῦ χοροῦ στὸ «κονάκι», τόσο περισσότερο δυνατὸ γίνεται τὸ προστατευτικὸ τεῖχος τῆς ψυχικῆς δυνάμεως πού τοὺς προστατεύει ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τρίτων πού δὲν κατανοοῦν τὸ ἔθιμο ἢ πού ἐσκεμμένα στρέφονται ἐναντίον τους. Καί, μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ πού τοὺς ἔχει γίνε

συνείδηση, έντελῶς αὐθόρμητα πολὺ συχνά, περνοῦν τὴ φωτιά ἀγκαλιασμέ-
νοι δύο ἢ καὶ τρεῖς μαζί ἢ οἱ ἀσθενέστεροι ζητοῦν τὴ «δύναμη» κάποιου
ποῦ τὸν ἐπιστεύονται πολὺ καὶ κυρίως τοῦ ἀρχιαναστενάρη, πιάνοντάς τον
ἀπὸ τὸ χέρι ἢ ἀγκαλιάζοντάς τον γιὰ νὰ ὑποστηριχτοῦν τὴ δύσκολη στιγμή
ποῦ θὰ περάσουν ἢ θὰ χορέψουν στὴ φωτιά.

Ἐπάρχει ὅμως καὶ ὁ φόβος κάποτε ἀπὸ μερικοὺς δύσπιστους καὶ ὑπερ-
βολικὰ προσεκτικούς, πὼς ἴσως τὴν ὥρα ποῦ βρίσκονται ἐπάνω στὴ φωτιά,
κάποιο ἄλλο ἀναστενάρι μπορεῖ ἠθελημένα ἢ ἀθέλητά του νὰ ἐπιδράσει
ἀσχημα καὶ ἀκόμη καὶ νὰ τὸ κάψει. Καὶ γιὰ νὰ ἀντιδράσει, ζητάει συνεχῶς
τὴ βοήθεια κάποιου ποῦ τὸν ἐμπιστεύεται ἢ ἀκόμη «κόβει δικό του ἀλάτι»
μέσα στὴ θρακιά, δηλαδή, κρατώντας θυμιατήρι ποῦ καίει λιβάνι, ἐκτὸς ἀπὸ
τὸ ἀμανέτι, προσπαθεῖ καὶ περιορίζει τὰ βήματά του σὲ ἓνα μικρὸ χῶρο τῆς
θρακιάς, κυρίως τοῦ τμήματος ποῦ βρίσκεται πρὸς τὴν ἀνατολή.

Ἄν σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς διαφορὲς καὶ τὶς ἰδιομορφίες ἀκόμη, προστεθεῖ
πὼς τὸ ἴδιο τὸ ἔθιμο δὲν τελεῖται πάντοτε οὔτε μὲ τὸν ἴδιο ρυθμό, τὴν ἴδια
ἐξαρση, γιὰτι πολλοὶ παράγοντες συντελοῦν στὸν παλμὸ ποῦ θὰ πάρει, κι ἓνας
σημαντικώτατος εἶναι καὶ ἡ διάθεση τῶν ὀργανοπαιχτῶν ποῦ δὲν εἶναι παρὰ
σπάνια καὶ οἱ ἴδιοι ἀναστεράρηδες - χορευτὲς - πυροβάτες ἀλλὰ ἀπλῶς ἀνή-
κουν χωρὶς βαθὺ ἐνθουσιασμό κάποτε στὸν ὄμιλο εἶναι καὶ οἱ μόνοι ποῦ
ἀμείβονται γιὰ τὴ συμμετοχή τους στὸ ἔθιμο²⁰, εἶναι εὐκόλο νὰ ἐννοηθεῖ
πόσο διαφορετικὰ παρουσιάζονται στὸν τρίτο τὰ πράγματα ἀπὸ χρονιὰ σὲ
χρονιὰ.

Πέρα μάλιστα ἀπὸ τὸν παλμὸ ποῦ μπορεῖ νὰ ἔχει ἐντονότερο ἢ χαμη-
λότερο τὸ ἔθιμο, ὑπάρχει καὶ μία παράξενη διαφορὰ, ποῦ δύσκολα ἐξηγεῖται
χωρὶς τὴ λειτουργία τῆς μιμήσεως καὶ τῆς ὑποβολῆς. Μία σημαντικὴ δια-
φορὰ ποῦ καταγράψαμε, ὑπῆρξε στὸ Ἄναστενάρι τοῦ 1974. Εἶναι γνωστὸ
πὼς οἱ ἀναστενάρηδες χορεύουν κρατώντας τὶς εἰκόνες τους τὶς ὁποῖες δὲν
παίρνουν μόνοι τους ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τους, τὸ «στασίδι», ἀλλὰ ποῦ
τοὺς τὶς δίνει κάποιο ἄλλο ἀναστενάρι σεβαστὸ ὁπωσδήποτε, ὅταν κατα-
λάβει πὼς ὁ χορευτὴς ἢ ἡ χορεύτρια τὸ ζητᾶ ἢ ὅταν κρίνει τὸ ἴδιο πὼς πρέ-
πει νὰ δοθεῖ. Οἱ εἰκόνες, ἔτσι, ἀλλάζουν συχνὰ χέρια, γιὰτι δὲν ἐπαρκοῦν,
κοντὰ στὰ ἄλλα, γιὰ ὅλους.

Τὴ θέση τῆς εἰκόνας τὴν ἔχει καὶ τὸ ἀμανέτι, τὸ ἀναστενάρικο μαν-
τήλι. Συνήθως μάλιστα τ' ἀναστενάρια ἔχουν τὸ ἀμανέτι ὁπωσδήποτε καὶ
ἐπὶ πλέον σὰν ἱερότερο καὶ κάτι ἐξαιρετικότερο παίρνουν τὴν εἰκόνα. Στὰ
1976 ὅμως, στὸ Λαγκαδὰ σχεδὸν δὲν πῆραν εἰκόνα στὰ χέρια τους κι ἀντὶ
εἰκόνας κρατοῦσαν τὸ μαντήλι μὲ τὰ δύο τους χέρια ἐμπρὸς τους ἀνοιγμένο,
ἐνῶ ἡ συνηθισμένη θέση τοῦ ἀμανετιοῦ εἶναι γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τοὺς
ὠμους. Αὐτὸ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ ἐξηγήσουν οἱ ἴδιοι ὅταν τοὺς ρώτησα.
Ἴσως ὅμως νὰ ὀφείλεται σὲ μίμηση καὶ ὑποβολή, διότι, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθιμου

τῆ χρονιᾷ αὐτῇ, ἔγινε μὲ τὴν ἔντονη παρουσία ἑκστασιασμένου ἀναστενάρι, ὁ ὁποῖος κατασυσγκίνησε μὲ τὴν «κρίση» του καὶ ὁ ὁποῖος ἀντὶ τῆς εἰκόνας ποῦ δὲν τὴν πῆρε διότι δὲν ἦταν «ἡ ὄρα», χρησιμοποίησε τὸ ἀμανέτι μὲ τὸν τρόπο ποῦ περιγράφηκε.

Ἄρκετὲς ἄλλες διαφορὲς παρατηροῦνται στὸ τυπικὸ κυρίως κατὰ τὴν ἑναρξὴ ἀπὸ χρονιᾶ σὲ χρονιᾶ κι ἀκόμα παρατηρεῖται καὶ μία προτίμηση (πάλι μὲ τὴ μίμηση ἀσφαλῶς) σὲ ὀρισμένους στίχους, ποῦ μάλιστα δὲν εἶναι οἱ καλύτεροι στὸ πνεῦμα καὶ τὸ νόημα τοῦ ἔθιμου.

Γενικὰ ἐπίσης στὰ τραγούδια παρατηρεῖται μία σημαντικώτατη διαφορὰ. Περιορίζεται ὅμως στοὺς στίχους ἡ διαφορὰ αὐτῇ, καὶ πάντως ἀποκλείεται νὰ μὴν ἀναφέρονται οἱ στίχοι στὸν ΜικροΚωνσταντῖνο ἔστω καὶ ἔμμεσα, ἔστω καὶ μόνον σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὴν αἴθηση τῆς στιγμῆς τῶν ἀναστενάριδων.

Ὅλη αὐτῇ ἡ ρευστότητα ποῦ ὑπάρχει στὸ ἔθιμο, θὰ ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ περιπλέκει τὸν ἔρευνητὴ καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπει εὐκόλη συναγωγὴ συμπερασμάτων. Δὲν σταματοῦν τὰ πράγματα ὅμως ἕως ἐδῶ. Ἐλλειπέστατα καὶ πολλὲς φορὲς ἀντιφατικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παράδοση ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν, τὶς εἰκόνες καὶ τὰ ἀφιερῶματα σὲ αὐτὲς καὶ γενικὰ στὶς «Χάρες», δυσκολεύουν ἀκόμη περισσότερο τὴν προσπάθεια γιὰ σοβαρὴ μελέτη.

Τέλος, ὑπάρχει μιὰ ἐπιπρόσθετη δυσκολία ποῦ προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀναστενάριδες, οἱ ὁποῖοι καὶ δὲν ξέρουν πολλὰ πράγματα γιὰ τὸ ἔθιμό τους μιὰ κι ὄχι μὲ μύηση καὶ διδασκαλία ἀλλὰ ἐντελῶς αὐθόρμητα γίνεται κανεὶς ἀναστενάρι, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ξέρουν δὲν μποροῦν οἱ περισσότεροι νὰ τὸ ἐκφραστοῦν καλά, ἰδίως οἱ παλιότεροι γιὰ δύο λόγους: Διότι δὲν εἶναι ἀνθρώποι μορφωμένοι κι ἔχουν φυσικὰ καὶ τὸ ἰδίωμά τους στὴ γλώσσα, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν εἶναι σκέψη ποῦ λειτουργεῖ δημιουργικὰ γιὰ τὸ ἔθιμο ἐδῶ, ἀλλὰ τὸ συναίσθημα, δὲν εἶναι ὁ νηφάλιος λόγος, ἀλλὰ μιὰ μυστικὴ διάθεση καὶ μιὰ ἐσωτερικότητα σὲ ἀκατέργαστη μάλιστα καὶ πρωτογενὴ μορφή.

Πέρα ἀπὸ αὐτό, οἱ ἀναστενάριδες δὲν εἶναι ἄγγελοι. Κατέχονται καὶ αὐτοὶ ἀπὸ πολλὲς ἀδυναμίες ἀνθρώπινες. Καὶ ἀπὸ τὴν καταναλωτικὴ ἐποχὴ ἔχουν μερικοὶ ἐπηρεαστεῖ καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ ξεριζωμοῦ ἀπὸ τὸν τόπο τους ἔχουν, ἀλλὰ, καὶ σημαντικότερο γιὰ τὸν ἔρευνητὴ, σὲ πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν λείπει ἓνα αἶσθημα αὐτοσπουδαιότητας, ποῦ συχνὰ τοὺς κάνει νὰ λένε καὶ νὰ κάνουν πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι καθόλου σωστὰ καὶ δὲν ἀντέχουν σὲ ἔλεγχο. Ἄλλοι πάλι εἶναι ὑπερβολικὰ λιτοὶ καὶ δὲν ἀγαποῦν καθόλου τὴ δημοσιότητα καὶ τὶς πομπώδεις ἐκδηλώσεις, πράγμα ποῦ τοὺς κάνει νὰ ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸν τυπικὸ τοῦ ἔθιμου ἢ τοὺς κάνει ὑπερβολικὰ λιγόλογους καὶ ἀποτραβηγμένους, ὥστε καθόλου νὰ μὴ βοηθοῦν καὶ πάλι στὴν ἔρευνα.

Ἡ ἄγνοια ἐξ ἄλλου πού ἔχουν γιὰ τὴν ἀπαρχὴ τοῦ ἔθιμου τους καὶ γιὰ τοὺς λόγους αὐτοσπουδαιότητας ἀλλὰ καὶ ἀξιοπρεπείας, συχνότητα κάνει τοὺς ἀναστενάρηδες νὰ κρατοῦν μία στάση ἀπέναντι τῶν ἐρευνητῶν πού νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς κάτι κρύβεται πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτά, πὼς ὑπάρχει κάποιο μυστικὸ κλπ. Πάντως ὅπωςδήποτε μὲ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς λόγους ἔχουν πολλοὶ ἐρευνητὲς σαστίσει καὶ παρασυρθεῖ ὄχι ἀπλῶς νὰ ἀκολουθήσουν ἄλλο δρόμο στὴν ἔρευνα τους ἀλλὰ καὶ νὰ πιστεύουν πὼς πρέπει νὰ γίνεῖ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὸ ἴδιο ἔθιμο κι ἀπὸ τόπο σὲ τόπο ὅπου τελεῖται, συμπληρώνοντας πὼς οἱ μὲν εἶναι γνήσιοι ἀναστενάρηδες καὶ οἱ ἄλλοι ὄχι²¹.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ κλείσει ἡ ἀπαρίθμηση τῶν δυσχερειῶν στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀναστεναριοῦ, χωρὶς νὰ σημειωθεῖ κάτι ἀκόμη πολὺ λίγο προσηγμένο καὶ μαζὶ παρερμηνευμένο. Πὼς τὸ Ἀναστενάρι, ἐνῶ ὅλα δείχνουν ὅτι ἀρχικὰ συνδέεται, ἀπὸ θρησκευτικὴ-λατρευτικὴ ἀποψη, μὲ τοὺς Ἰσαποστόλους, ὥστόσο ἔχει διεισδύσει ἀσφαλῶς τουλάχιστον στὶς περιοχὲς ὅπου τελεῖται σήμερα ἐδῶ καὶ σὲ κείνες ἀπὸ ὅπου μεταφέρθηκε, ἢ λατρεία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου²². Γιὰ πολλοὺς μάλιστα λόγους κυρίως ψυχολογικούς, συνεχῶς καὶ ἐντονότερα σήμερα, στὴν Μακεδονία ὅπου ἔχουν ἐγκατασταθεῖ πρόσφυγες ἀναστενάρηδες, παρατηρεῖται ἡ τάση νὰ μεταβληθεῖ, ἢ μᾶλλον νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ γενικότερη ἐκστασιακὴ λατρεία. Ἔτσι π. χ. «πανηγυρίζεται» μία εἰκόνα τῆς Ἁγίας Βαρβάρας περίπου ἐκστασιακὰ μὲ ψυχολογικὸ λόγο-κίνητρο τὸ ὅτι «ἦρθε ἀπὸ τὴν πατρίδα» καὶ δικαιολογία πὼς καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα ἦταν κι' αὐτὴ «στρατιώτης τοῦ Παπποῦ καὶ πολέμησε γιὰ τὸ Χριστό».

Ἀκόμη χειρότερα, μὲ τὴν εὐρύτατη γνωστοποίηση τοῦ ἔθιμου καὶ τὴ συρροὴ πού παρατηρεῖται, ἀρχισαν νὰ παίρνουν μέρος στὸν ἐκστατικὸ χορὸ πρόσωπα ἐντελῶς ξένα μὲ τὸ ἔθιμο, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μὲ τὴ λατρεία τῶν Ἰσαποστόλων. Ὅχι μόνον Ἕλληνες, Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ πού ἔχουν γνώση τῶν Ἁγίων καὶ τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους λατρεύονται σὰν Ἅγιοι, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν ἐκστασιακὴ ἀτμόσφαιρα ἀρχίζουν νὰ χορεύουν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ξένοι πού ἔρχονται σὰν τουρίστες καὶ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὸ ἔθιμο συγκινοῦνται ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρά του, παρασύρονται ἀπὸ τὸ ρυθμὸ καὶ τὴ μελωδία τοῦ ΜικροΚωνσταντίνου καὶ προσκολλῶνται στὴν ὁμάδα τῶν ἀναστενάρηδων. Ἀσφαλῶς ὅμως δὲν εἶναι καθόλου ἀρκετὸ τὸ νὰ ἔχει κανεὶς εὐαίσθητα νεῦρα γιὰ νὰ γίνεῖ δεκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀναστενάρηδες σὰν «δικὸς τους». Γι' αὐτὸ καὶ δικαιολογημένα συχνὰ οἱ ἀρχιἀναστενάρηδες εἶναι πολὺ ἐπιφυλακτικοὶ καὶ γενικὰ δὲν ἀρέσει σὲ κανέναν ἢ ἐπιμονὴ μερικῶν, ξένων σὲ ὅλα πρὸς τὸ ἔθιμο, νὰ ἐπιμένουν στὴν ἄμεση ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀκριτὴ συμμετοχὴ τους σὲ αὐτό. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι καὶ μία πρόσθετη μεγάλη δυσκολία γιὰ τὸν ἐρευνητὴ, διότι ξεφεύγει ἐντελῶς ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας του, μιὰ καὶ στὴν πραγματικότητα εἶναι κάτι ἐντελῶς ξεκομμένο πού ὑπάγεται στὰ θέματα τῆς Ψυχολογίας-Ψυχιατρικῆς.

Ἐνα ἄλλο σημεῖο ποὺ πρέπει νὰ προστεθεῖ στὶς δυσκολίες τῆς ἔρευνας γιὰ τὴν οὐσία καὶ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ ἔθιμου, εἶναι καὶ ἡ τάση ποὺ παρουσιάζεται σχεδὸν δεσπόζουσα σήμερα, νὰ παίρνουν διαρκῶς καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις οἱ ἰδιότητες «γιατρῶν», τῶν Ἁγίων.

Ἡ τάση αὐτὴ συνδέεται καὶ μὲ τὸ πιὸ πάνω γεγονὸς πὼς ὅλο καὶ περισσότερα ξένα πρὸς τὸ ἔθιμο ἄτομα νὰ θέλουν νὰ συμμετέχουν σὲ αὐτό. Ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ἀναμφίβολα ἀγγωτικὴ καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατεῖ κατὰ τὴν τέλεση τοῦ ἔθιμου δίνει πολλὰς δυνατότητες σὲ ἄτομα μὲ κάποια ἀδυναμία τῆς ψυχικῆς τους ἰσορροπίας, νὰ ἐκδηλώνονται. Πέρα ἀπὸ αὐτό, ὁλόκληρη ἡ ζωὴ ἔχει ἀλλάξει. Ἡ ἀσφάλεια εἶναι μεγαλειότερη κι ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι σήμερα οἱ ἄνθρωποι οὔτε στὶς ἀκριτικὲς ἀκόμη περιοχὰς νὰ κερδίζουν τὴν ἐπιβίωσή τους μὲ συνεχὴ ἄτακτο πόλεμο. Ἐτσι τὸ ἔθιμο δὲν ἐξυπηρετεῖ καὶ δὲν προστατεύει ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ πολέμου ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλα «ντέρτια» καὶ μέσα σὲ αὐτὰ εἶναι τὰ πάσης λογῆς θέματα ὑγείας φυσικά. Παρακολουθώντας συνεπῶς τὸ ἔθιμο σήμερα ὁ ἐρευνητὴς, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητο νὰ παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ νὰ δώσει ἐσφαλμένη ἐρμηνεία. Ἄλλωστε πάντοτε τὸ ἔθιμο εἶχε ἰσχυρότατο τὸ στοιχεῖο αὐτὸ καὶ πάρα πολλὰς ἀπὸ τὶς «ἱστορίες» ποὺ λένε οἱ ἀναστενάρηδες συνδέονται μὲ τὴν θεραπευτικὴ δύναμη τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Αὐτὸ μάλιστα ὅπως φαίνεται σιθάθηκε καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀναμίξεως τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, πολιούχου τοῦ Μπροντίβου, στὸ Ἀναστενάρι, μιὰ καὶ ἡ δικαιολογία εἶναι πὼς «κι ὁ Ἅγιος Παντελέημος γιατρὸς εἶναι, κι ἄς μὴ χορεύει πάντοτε κι ἄς μὴ πατάει στὴ φωτιά».

Ὅπως ὅμως κι ἂν εἶναι τὰ πράγματα καὶ μὲ τὸν Ἅγιο Παντελεήμονα, καὶ πάλι προκαλεῖ νέες ἀπορίες καὶ περιπλοκὰς ἡ ἀνάμιξή του στὸ Ἀναστενάρι. Πολὺ περίεργα καὶ ἀνεξήγητα, ἐνῶ γινόταν πανηγύρι στὸ γειτονικὸ τοῦ Κωστί Μπροντίβου, ἐνῶ οἱ εἰκόνες τους εἶναι κατασκευασμένες ὅπως καὶ οἱ ἀναστενάρηδες τῶν Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ἐδῶ δὲν γίνεται πανηγύρι γι' αὐτὸν ἀπὸ τοὺς ἀναστενάρηδες, ἐνῶ γίνεται τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ποὺ κι αὐτὸ τείνει νὰ γίνῃ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου λόγῳ τοῦ τριημέρου Ἀθανασίου-Εὐθυμίου καὶ τῆς συγκεντρώσεως ποὺ γίνεται τὴν τρίτῃ ἡμέρα μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζονται ἀπὸ τὸ γεγονὸς πὼς δὲν ζοῦν ὅλοι οἱ ἀναστενάρηδες στὸ ἴδιο χωριὸ τώρα. Γιὰ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο ὅμως ποὺ τὸν γιορτάζουν καὶ χορεύουν καὶ πυροβολοῦν, δὲν λένε μόνο τὰ τραγούδια τοῦ Μικρο-Κωνσταντίνου ἀλλὰ οὔτε καὶ εἰκόνα του νὰ χορεύει ἔχουν οὔτε κὰν νὰ εἶναι κατασκευασμένη μὲ τὸν ἀναστενάρικο τρόπο.

Ἀρκετὰ περίεργα μάλιστα, σὲ κανένα ἀπὸ τὰ τραγούδια τους δὲν γίνεται λόγος οὔτε μεταφορικὰ γιὰ τοὺς Ἁγίους αὐτοὺς ἀλλὰ οὔτε γιὰ καμιὰ θεραπευτικὴ δύναμη ἀκόμη καὶ τῶν «Δίδυμων», δηλ. τῶν Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.

Ὁ χώρος σὶν ὁποῖο ἀναπτύχθηκε τὸ ἔθιμο κι ἔλαβε τὶς διαστάσεις πού εἶχε στὴν κοιτίδα του, τὸ Κωστί τῆς Ἁν. Ρωμυλίας, παραμένει ἐπίσης σὲ βαθὺ μυστήριο. Μέγα μέρος ἀπὸ τὴν σημαντικώτατη παράδοση γύρω ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ἔθιμου, εἶναι στενότερα δεμένο μὲ τὸ Κωστί καὶ τὰ γύρω χωριά. Ἀφθονα στοιχεῖα ὑπάρχουν στὶς παραδόσεις αὐτὲς καὶ μὲ τόση ποικιλία, πὺν ἀντὶ νὰ βοηθοῦν μᾶλλον περιπλέκουν τὴν ἔρευνα καὶ χρειάζεται πολλὴ ψύχραιμη σκέψη, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν παγίδα τῆς προσωπικῆς συγκίνησης ἢ κι εὐαισθησίας τοῦ ἔρευνητῆ γιὰ νὰ μὴν παρασυρθεῖ σὲ μία καὶ μόνη κατεύθυνση στὴν ἔρευνά του. Εἶναι ἴσως ἀρκετὰ εὐκόλο νὰ διαγνώσει κανεὶς ἕνα ἔντονα «Βυζαντινὸ» κλίμα σὲ ὅσα λέγεται πὺς συνέβησαν «τὰ παλιὰ τὰ χρόνια». Εἶναι ὅμως τόσο διαφορετικὰ σὲ πνεῦμα τὰ ὅσα λέγονται πὺν τὸ πολεμικὸ, τὸ θρησκευτικὸ ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸ κοινωνικὸ στοιχεῖο ἄλλοτε ξεχωρίζουν μεταξύ τους κι ἄλλοτε ἀλληλοεισδύουν ἔτσι πού, τελικὰ, νὰ μὴ βρίσκειται ἄκρη οὔτε καὶ στὴν ἀπλὴ αἴσθηση πὺν προκαλοῦν οἱ παραδόσεις αὐτὲς.

Κοντὰ σὲ αὐτὰ, δὲν γνωρίζουμε σχεδὸν τίποτε γιὰ τὴν ἱστορία, τὴν ἴδρωση τοῦ χωριοῦ Κωστί. Εἶναι βέβαιο πὺς ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν περιοχὴ ἔμεινε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀνόθευτος, ὅπως σὲ μέγα μέρος τῆς ἑλληνικώτατης Ἁν. Ρωμυλίας²³. Κανεὶς ὅμως δὲν ξέρει νὰ πεῖ πότε καὶ πὺς χτίστηκε τὸ Κωστί, μὲ ὄλο πὺς ἀπὸ τὴν παράδοση ἐξάγεται ὅτι ἴσως δὲν εἶναι καὶ τόσο παλαιὸ κι ἀκόμα πὺς ἐκεῖ ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς γύρω περιοχῆς πὺν ρημάχτηκε ἀπὸ τοὺς «γκριτζάληδες», τοὺς ἔνοπλους ἄτακτους πὺν λυμαίνονταν τὴν περιοχὴ. Ἐτσι ὅμως πυκνώνεται τὸ μυστήριο τῆς καταγωγῆς τοῦ ἔθιμου, τοῦ τόπου ὅπου προτάρισε.

Μερικὰ μάλιστα σποραδικὰ ὑπολείμματα ἢ ὁμοιότητες τοῦ ἔθιμου καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς Θράκης, Ἡπείρου κλπ. περιπλέκουν τὰ πράγματα περισσότερο. Κι ὅσο γιὰ τὴ σχετικὴ παράδοση πὺν μεταφέρουν οἱ ἴδιοι οἱ ἀναστενάρηδες, πὺς «ὑπῆρχαν καὶ πάντα καὶ ὀνομαστήκανε ἀναστενάρηδες ἀπὸ τὸ ἄχ πὺν ἔκαναν ὅταν εἶδαν τὸ Χριστὸ μας σταυρωμένο στὰ μέρη ἐκεῖνα» ὄχι μόνον δὲν βοηθᾷ στὴν ἔρευνα ἀλλὰ τὴν δυσκολεύει ἀκόμα περισσότερο, καὶ ἔως πρὸς τὸν τόπο τῆς ἀπαρχῆς τοῦ ἔθιμου. Κι ἀκόμα, μέγα ἐρωτηματικὸ, ποιὸς ἦταν ὁ Κωστής πὺν ἔδωσε τὸ ὄνομά του στὸ χωριό. Εἶναι ἀπλὴ σύμπτωση στὸ ὄνομα μὲ τὸν τόσο τραγουδημένο Μικρὸ Κωνσταντῖνο, ἢ ὄχι.

Πάρα πολλὰ θὰ μποροῦσαν νὰ μελετηθοῦν καὶ ἀπὸ τὴ δομὴ τῆς ἀναστενάρικης ὀμάδας, πάντοτε ὅμως σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ὄλη κοινωνικὴ δομὴ τοῦ Κωστί τουλάχιστον, μιά καὶ τὸ χωριὸ αὐτὸ εἶναι γνωστὸ σὰν τὸ ἀναμφισβήτητο κέντρο τοῦ Ἀναστεναριοῦ τὶς τελευταῖες ἑκατονταετίες πρὶν τὸν ξεριζωμὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς Ἁν. Ρωμυλίας στὴν Βουλγαρία. Πολλὰ κι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα λέγονται γιὰ τὴ δομὴ τῆς ὀμάδας τους ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀναστενάρηδες, κι ἀκόμα ἔχουν διασωθεῖ

κι ἀπὸ τρίτους πολὺ ἐνδιαφέροντα πράγματα γιὰ τὸ κύρος τους καὶ τὸν κοινωνικὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτιζαν στὸ Κωστί²⁴. Ἀκόμη σήμερα, πολλὰ πράγματα ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν τόσο στὴ δομὴ τῆς ὁμάδας παρὰ τὸ ὅτι ἡ τελευταία χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀρκετὴ χαλαρότητα στὶς σχέσεις τῶν μελῶν της μεταξύ τους καὶ ἀκόμη γιὰ πολλούς, οἱ ἀναστενάρηδες ἔχουν κάποιο γόητρο σὰν ξεχωριστὰ εὐσεβῆ πρόσωπα, στὶς κοινωνίες ποὺ ζοῦν καὶ ποὺ δὲν εἶναι καθόλου κλειστὲς ὅπως ἐκεῖνες τῶν χωριῶν τους τῆς Ἀν. Ρωμυλίας²⁵.

Σημαντικὴ διαφορὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς δύο κύριες ὁμάδες ἀναστενάρηδων ἢ καλύτερα ἀνάμεσα στὰ δύο κονάκια ποὺ γίνεται ἡ πανήγυρη, τὸν Λαγκαδὰ καὶ τὴν Ἀγία Ἐλένη, ὡς πρὸς τὴν πειθαρχία ποὺ ἐπικρατεῖ καὶ τὴν ἡγεσία τοῦ ἀρχιαναστενάρη. Περισσότερη πειθαρχία καὶ αὐστηρότητα στὴν Ἀγία Ἐλένη ἀλλὰ καὶ περισσότερη «ζωντάνια» στὸ Λαγκαδὰ. Αὐστηρὰ πειθαρχημένη ἢ «δωδεκάδα» τῆς Ἀγίας Ἐλένης δὲν ἐπιτρέπει παρεκλίσεις καὶ πρωτοβουλίες στὰ μέλη της. Ὑποχρεωτικὰ ἔτσι ὑπάρχει κι ἓνας ὑποτονικὸς ρυθμὸς συχνὰ ἐκεῖ καὶ μία «ὑπηρεσιακὴ» ἐκτέλεση τῶν διαφορῶν φάσεων ποὺ ἀφαιρεῖ πάρα πολὺ ἀπὸ τὸν αὐθορμητισμὸ καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐκφραση τοῦ Λαγκαδᾶ. Φαίνεται πὼς εἶναι βασικὰ θέμα τοῦ ἀρχιαναστενάρη, ἀλλὰ πιθανὸν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Τὸ ὅτι στὴν Ἀγία Ἐλένη σπανίζουν οἱ ἄνδρες ἀναστενάρηδες καὶ ἡ πλειονότητα εἶναι γυναῖκες χωρὶς διαθέσεις «ἐπαναστατικὲς» (μὲ ὅλο ποὺ καὶ ἐντονότατη κριτικὴ ἀσχεῖται μεταξύ τους καὶ δὲν λείπουν καθόλου οἱ ἀπελπιστικὰ ἐγωῖστριες κι ἀπειθαρχες), ἐνῶ στὸ Λαγκαδὰ παίρνουν μέρος πολλοὶ ἄνδρες, συνηθισμένοι ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ σύστημα σὲ πρωτοβουλίες καὶ δυναμικὲς ἐκφράσεις τῶν αἰσθημάτων τους.

Ἀκόμη καὶ στὸ θέμα τῆς ἐνδυμασίας παρουσιάζεται δυσχέρεια στὴν ἐρμηνεία μιὰ καὶ μᾶλλον βέβαιο ὅτι παλαιότερα, ὅπως θυμοῦνται ἀκόμη οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι ἐδῶ, κι ὅπως μᾶς βεβαίωσαν στὴ Βουλγαρία, οἱ ἀναστενάρηδες ντυνόntonουσαν πάντοτε κι ὄχι μόνο στὸ πανηγύρι (ὄχι ὅμως ὅλοι τους) μὲ ἓνα ἄσπρο μακρὺ πουκάμισο. Τί ἄλλο ὅμως μπορεῖ νὰ σημαίνει αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, ἀπὸ τὸ ὅτι εἶχαν εἰδικὴ στολή, γιὰτὶ ἀνῆκαν σὲ μιὰ ξεχωριστὴ ὁμάδα ἀνθρώπων ὀργανωμένων μὲ κοινὴ ἐπιδίωξη γιὰ κάτι ; Δὲν φαίνεται διαφορετικὰ καὶ μᾶλλον δύσκολο νὰ εἰκάσει κανεὶς πὼς ἀπλὴ ἰδιορρυθμία ὑπαγόρευσε τὴν ξεχωριστὴ στολή καὶ ἀσκητικὴ διάθεση. Ἀλλὰ τί ὁμάδα ἦταν αὐτὴ καὶ τί ἐπεδίωκε ἀκριβῶς στὴν πραγματικότητα ; Ἀκόμη ἓνα ἐρώτημα : Ἦταν τὸ μακρὺ ἄσπρο πουκάμισο αὐτὸ καθαντὸ ἢ εἰδικὴ στολή, ἢ ὑπόλειμμα ἢ ὑποκατάστατο κάποιας ἄλλης καὶ ποιὰ ἦταν αὐτὴ ἢ ἄλλη ;

Τὸ ἴδιο πρόβλημα ἐμφανίζεται καὶ μὲ τὴ «στόλιση» ποὺ κάνουν, δηλαδή μὲ τὸ τριαντάφυλλο ἢ ἄλλο λουλούδι ποὺ περνοῦν στὸ αὐτὶ τους (ὅπως καὶ οἱ ἀτσιγγανοί, ποὺ συμπτωματικὰ ἀφθονοῦν στὴν Ἀγία Ἐλένη), τίς ἡμέρες τοῦ πανηγυριοῦ ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε, ἀλλὰ τὸ ὁποῖο ἄρχισε καὶ σπινίζει

καὶ στήν Ἁγία Ἐλένη πού συνηθιζόταν, ἐνῶ λείπει ἐντελῶς ἀπὸ τὸ Λαγκαδά, τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια πού παρακολουθοῦμε τὸ ἔθιμο.

Ἐνα ἀκόμη σημεῖο πού ἔχει περάσει ἀπαρατήρητο στὸ Ἀναστενάρι, εἶναι τὸ ἡμερολογιακό. Καὶ τὸ ἀπλὸ γεγονός πῶς στὸ Βούλγαρι τῆς Ἀν. Ρωμυλίας οἱ Ἰσαπόστολοι ἀκόμη γιορτάζονται μὲ τὸ «παλιό» εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ μᾶς βάλει σὲ σκέψεις. Τὸ σημαντικότερο ὅμως εἶναι νὰ σημειώσουμε πῶς οὐσιαστικὰ ἀρχὴ καὶ τέλος τοῦ πανηγυριοῦ μὲ τὴν ἔννοια τῶν προετοιμασιῶν κλπ. τῆς γιορτῆς, συμπύπτουν μὲ τὴν πανάρχαια καὶ λησμονημένη σήμερα ἀρχὴ καὶ λήξη τῆς γόνιμης ἐποχῆς. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη στήν ἀρχαιότητα ἦταν Ὀκτώβρης - Μάης. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀπλή σύμπτωση πῶς καὶ οἱ ἀναστενάρηδες «ἀνοίγουν τὸ πανεγύρι» τὸν Ὀκτώβρη καὶ τελειώνουν μὲ τὶς πυροβασίες τὸ Μάη. Ὅσο κι ἂν ὑπάρχει τὸ ἱστορικὸ γεγονός ἐδῶ μὲ τὰ ὑπαρκτὰ πρόσωπα τῶν Ἰσαποστόλων, πρέπει νὰ ἐξεταστεῖ ἐπιμελῶς ἡ σύμπτωση αὐτὴ σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴ βλαστολατρικὴ πλευρὰ γενικότερα, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν ἀποτελέσει συγχρόνως παραπλανητικὸ στοιχεῖο. Ἀσφαλῶς μὲ τὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ συνδεθεῖ καὶ τὸ χειμωνιάτικο Ἀναστενάρι, πού διαφορετικὰ δὲν δικαιολογεῖται.

Ἐστερα ἀπὸ ὅλα αὐτά, εἶναι φυσικὸ ὅμως καὶ τὸ ἐρώτημα τί εἶναι τέλος τὸ Ἀναστενάρι, αὐτὸ τὸ τόσο ἐντυπωσιακὸ ἔθιμο πού τελεῖται μὲ μία ὑπέρβαση τῆς ἀντοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴ φωτιὰ τουλάχιστον.

Νομίζουμε πῶς ἡ ἀπάντηση θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ ἀφοῦ γίνεи πρῶτα ἕνας αὐστηρὸς διαχωρισμὸς τοῦ τί «εἶναι», πῶς τὸ αἰσθάνονται αὐτοὶ πού τὸ τελοῦν, καὶ τοῦ ἱστορικοῦ του. Δὲν ἔχει ἀκολουθηθεῖ αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμη καὶ γι' αὐτὸ δὲν καταλήγουμε καὶ πουθενὰ ἔως σήμερα.

Ἐχει συγκεκριμένα ὑποστηριχθεῖ πῶς εἶναι : α) Ἐπόλειμμα καὶ παραμορφωμένο Διονυσιακὸ ἔθιμο πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ. β) Λατρεία τῶν Ἰσαποστόλων πού ἄρχισε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰσως. γ) Ἐπολείμματα ἐκστασιακῆς λατρείας· δικαιολογεῖται Ἰσως ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ Θράκα καὶ τὴ μακριὰ παράδοσή του σὲ ἐκφράσεις ἐξάρσεως²⁶). δ) Τέλος, πῶς πιθανὸν πρόκειται γιὰ ἔθιμο μὲ πολεμικὸ χαρακτήρα καὶ εἰδικότερα γιὰ στοιχεῖο μυθικὸ μυστικῆς πολεμικῆς ἐταιρίας πού συνδέθηκε μὲ τοὺς Ἰσαποστόλους, διότι ἡ αἴσθησις τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς δὲν κάνει διαχωρισμὸ θρησκείας καὶ πατρίδας οὐσιαστικὴ καὶ οἱ Ἰσαπόστολοι σὰν αὐτοκράτορες καὶ μαζί θεμελιωτὲς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀποτελοῦν πρότυπα εὐσέβειας καὶ ἀγωνιστικότητος.

Ἡ τελευταία αὐτὴ ἄποψη, εἶναι ἡ προσωπικὴ μας. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἐνισχύεται. Ὡστόσο, ὄχι μόνο δὲν ἀπουσιάζει ἀκόμη τὸ συγκεκριμένο στοιχεῖο τὸ ὁποῖο νὰ θεμελιώνει ἀναμφισβήτητα τὴ θεωρία αὐτὴ ἀλλὰ καὶ πολλές ἀπὸ τὶς πιὸ πάνω δυσκολίες καὶ ἀσάφειες πού ἀναφέρθηκαν, τὴν ἀφίνουν συχνὰ μετέωρη²⁷.

Ἐπάρχει δυστυχῶς μιὰ οὐσιαστικὴ ἔλλειψη σοβαρῆς μελέτης τῶν ἐντυπωσιακῶν στοιχείων τοῦ ἐθίμου ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντικειμένων πού συνδέονται μὲ αὐτὸ κι ἀποτελοῦν τὰ λατρευτικὰ «ὄργανά» του, ἀπὸ εἰδικούς. Σχεδὸν τίποτε δὲν ἔχει μελετηθεῖ πραγματικὰ γύρω ἀπὸ τὶς εἰκόνες καὶ τὰ ἀφθονα ἀναθήματα. Νομίσματα, κοσμήματα, ἀκόμη μία χτένα μὲ ἓνα καστανόξανθο βόστρυχο πού ἡ μυστικὴ διάθεση τὸν θέλει τῆς «Μακρουμαλλοῦς» (μὲ ἄλλα λόγια τῆς Ἰδίας τῆς Παναγίας ἢ τῆς Ἁγίας Ἑλένης ἢ τῆς Ἐλεούσας κλπ.) κοντὰ στὰ λογῆς-λογῆς ἀναθήματα πού κρέμονται στὰ ἀμανέτια καὶ τὶς «ποδιές», ἀσφαλῶς ἀποτελοῦν ἓνα σημαντικότερο ὕλικὸ γιὰ μελέτη. Οἱ Ἰδιες οἱ «ποδιές» μὲ σπουδαιότατη τὴν ποδιά τοῦ ΓεροΚωτσιανοῦ, ὅπως ἀποκαλοῦν τὴν παλαιότερη εἰκόνα (πού ἐντελῶς αὐθαίρετα κατακρατεῖ ὁ Μητροπολίτης Δράμας προξενώντας ἔτσι ὄχι μόνον ἀφατη θλίψη στοὺς ἀναστενάρηδες ἀλλὰ καὶ στερώντας τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὸ σημαντικότερο ἴσως στοιχεῖο μελέτης τοῦ ἐθίμου) καὶ πού καὶ πάλι ἡ μυστικὴ παράδοση τὴν θέλει «τὴν ποδιά τοῦ Ἁγίου ὅπου τὴν ἄπλωσε γιὰ νὰ περάσει ἀντίπερα τὸ ποτάμι ἢ Μακρουμαλλοῦ σὰν τὴν ἐλευθέρωσε ὁ Ἅγιος ἀπὸ τοὺς τέσσερεις χιλιάδες τάταρους, κι ἀπάνω τῆς Ἐκείνη σὰν σώθηκε ἔριξε ὅλα τὰ ἀσημικὰ πού φοροῦσε καὶ γιὰ αὐτὸ ἔχει καὶ τόσα ἀσημικὰ ἢ ποδιά ἐκείνη» κλπ., παραμένει ἐντελῶς ἄγνωστη στοὺς μελετητές²⁸,

Πάντως, νομίζουμε πῶς, ἂν ἔχει ἰσχὺ ἡ αἴσθηση πού ἔχουν οἱ ἴδιοι οἱ ἀναστενάρηδες, γιὰ νὰ διασαφινισθεῖ τουλάχιστον ἡ ψυχολογία τοῦ ἐθίμου, θὰ ἐπαναληφθεῖ ἐδῶ πῶς : σύμφωνα μὲ τὸ «πιστεύω» τοῦ ἀναστενάρη, τὸ πνεῦμα τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς θυσίας, πρέπει νὰ ἀπυτελεῖ τὸ ὑπόστροφμα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ καλοῦ χριστιανοῦ, ἂν θέλει νὰ λατρεύει ἐλεύθερος τὸ Χριστὸ καὶ νὰ ζεῖ σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ὁ καλὸς χριστιανός, μπορεῖ νὰ μὴ φοβᾶται καὶ νὰ τολμᾷ. Γι' αὐτὸ, κι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένα, μπορεῖ νὰ ἰσχυριστεῖ ὁ προσεκτικὸς μελετητής, πῶς ἢ τόσο συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενη προτροπὴ τῶν ἀναστενάρηδων «μὴ φοβᾶσαι», τὸν ἐκφράζει ἀπόλυτα. Κι ἀκόμα, πῶς στὴ βάση πολλῶν πράξεών του, βρίσκεται ἡ σκληρὴ κι ἀγωνιώδης προσπάθεια νὰ κατανικηθεῖ ὁ φόβος.

Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ὅλες οἱ εὐχὲς γιὰ καλὴ χρονιά καὶ ὑγεία πού ἐπίσης ὑπάρχουν στὸ αἴσθημα τῶν ἀναστενάρηδων, εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένα νὰ συνυπάρχουν γιὰ πολλοὺς λόγους²⁹, κι ἓνας ἀπὸ αὐτούς, εἶναι ἀσφαλῶς καὶ ἡ διείσδυση τῆς λατρείας τῶν Ἁγίων Παντελεήμονος καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου, πολιούχων γειτονικῶν χωριῶν τοῦ κέντρου τοῦ Ἅναστεναριοῦ, Μποντίβου καὶ Βούλγαρι στὴν Ἁν. Ρωμυλία. Κυριότατα ὅμως, δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ εὖρος τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴν δυνατὸτητα τῶν Μεγάλων Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης νὰ προστατεύουν τοὺς καλοὺς χριστιανούς καὶ μάλιστα τοὺς «στρατιῶτες» Τους.

Γιὰ τὴ δευτέρη αὐτὴ πλευρὰ τοῦ Ἅναστεναριοῦ, τὴν εὐειρηρικὰ

κλπ., δὲν ἔχουμε ἀκόμη ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ συμπεράσματα μὲ εὐρύτερη βάση. Προσωπικὰ δὲν ἔχουμε ὀλοκληρώσει τὸ συσχετισμὸ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου σὰν ἁγίου πολεμάρχη καὶ ἁγίου τῆς καλῆς χρονιάς, γιατροῦ κλπ. Γενικὰ ὑπάρχει ἔλλειψη σχετικῆς μελέτης στὸ θέμα αὐτό. Ὡστόσο, εἶναι ἀναμφίβολη ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴ βλάβιση καὶ τὸν πόλεμο. Ἡ Ἔρις τοῦ Ἡσιόδου καὶ πιθανότατα τοῦ Ἡρακλείτου, ὁ Ἄρης μὲ τὸν πόλεμο καὶ τὴν ἀναμφισβήτητη σχέση μὲ τὶς βροντὲς καὶ τὰ νερά, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὴν Ἀφροδίτη, οἱ Ἡρωες τῆς Θράκης καὶ οἱ Ἅγιοι Δημήτριος, Θεόδωροι καὶ κυρίως Γεώργιος μὲ τὸν πόλεμο καὶ τὴ βλάβιση, ὅπωςδήποτε φέρνουν πολὺ κοντὰ τὸν πόλεμο ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, τὴν κοινωνικὴ ἔννοιά του, μὲ τὸν ἀγῶνα ποὺ γίνεται ἀνάμεσα στὶς εὐνοϊκὲς καὶ ἀντίθετες δυνάμεις στὴ Φύση γιὰ τὴ νέα βλάβιση. Κάπου ἐκεῖ, ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ καὶ ἡ ἐπέκταση τῆς ιδιότητος τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ἀπὸ Ἁγίου πολεμιστῆ, σὲ Ἅγιο τῆς καλῆς χρονιάς³⁰. Πάντως, πολλὰ πρέπει νὰ μελετηθοῦν προσεχτικὰ ἀκόμη ἀπὸ τὸ Ἀναστενάρι, καὶ πολλὰς δυσχέρειες ἴσως δὲν ξεπεραστοῦν³¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Τὸν ὄρο «ἐξαορη» προτιμοῦν οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ Ἀναστενάρι ψυχίατροι τῶν ὁμάδων Μπαλῆ καὶ Ξενάκη. Ἐνῶ «ἐκσταση» ὁ Κουρέτας κ. ἄ.

2) Εὐσεβίου : Εἰς Κωνσταντῖνον Τριακονταετηρικὸς XVI.

3) Βλ. λεπτομερέστερα : Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, Νεοελληνικὲς αἵματηρὲς θυσίαι. Λειτουργία - Μορφολογία - Τυπολογία. Ἀθῆναι 1979 (ἔκδοση Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, παρὰρτ. ἀρ. 8), σ. 82-4.

4) Πρὸς Κολοσσαεῖς 16 : «... διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν χάριτι ἄδοντες...».

5) Στὴν Ἀγιογραφία ἐπίσης ὑπάρχουν μουσικὰ ὄργανα καὶ χοροί. Βλ. Γ. Σωτηρίου, στὴ Νέα Ἑστία IB 1938 : Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ. Εἰκονίζεται χορὸς συρτὸς (ὑπογραμμίζουμε πὼς συρτὸς εἶναι καὶ ὁ ἀγίτικος Μικροκωνσταντῖνος τῶν ἀναστενάρηδων) μὲ λαοῦτο, λύρα καὶ κύμβαλο (τὰ δύο τελευταῖα κατ' ἐξοχὴν ἀναστενάρικα) ἀπὸ ὁμάδα χορευτῶν τῶν δύο φύλων στὴ Μονὴ Γρηγορίου Ἄθω τοῦ 1739.

6) Ὡστόσο στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ στὶς Ἐπιστολές, ἀφθονοῦν ἐκστασιακὲς λατρευτικὲς καταστάσεις καὶ κάθε ἄλλο παρὰ ἀπορρίπτονται. Ἄν στὸ κείμενό μας τονίζουμε τὴν μὴ ἀποδοχὴ τους ἀπὸ Ὀρθοδόξους εἶναι διότι οἱ ἀναστενάρηδες αἰσθάνονται βαθύτατα ὀρθόδοξοι καὶ εἶναι ἡ μόνη «ἀληθινὴ θερησκεία τοῦ Χριστοῦ» ἢ «Ὀρθοδοξία».

7) Ἐντὶ ἄλλων : The Peyote Cult τοῦ W. La Barre, N. York 1971.

8) Folkways Records and Service Corporation USA FR 8975, ἀναλυτικὸ φυλλάδιο τὸ ὁποῖο συνοδεύει τὴν μαγνητοφωνημένη τελετὴ στὸ Μεξικό.

9) Εὐσεβίου : Βίος Κωνσταντίνου Βασιλέως Γ. IV.

10) Ὡς ἄνω LXIV.

11) Α. ἄ : Myths Dreams and Mysteries τοῦ M. Elia de.

12) Holy torture in Fiji, ἔρευνα τοῦ καθ. Ron. Crocomb, Αὐστραλία 1974.

13) Διάφορα μελετήματα κι ἔρευνες τοῦ **Smithsonian Institute U. S. A.** γιὰ τοὺς Χόπι, Ὀγκλάλα κλπ.

14) Μαρίας Μιχαήλ-Δέδε, Τὸ Ἄναστενάρι, Θρακικά 46.

15) Ἰεζεκιήλ ΚΗ 14-18. Ἄλλὰ καὶ Τρεῖς Παῖδες ἐν καμίνῳ κι ἐπίσης πολλές περιπτώσεις ἀκόμη στὸ Λειμωνάριο, γιὰ τὶς ὁποῖες βλ. καὶ Ἄγγ. Τανάγρα, Ψυχικά Ἐρευναι, τεύχη 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12 (1940).

16) Ὁ ὄρος «δοκιμασία» δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἀκριβῆς ἐδῶ. Τὸ πυροβάδισμα ἔχει βέβαια τὴν ἔννοια πὼς οἱ Χάρες ἔδωσαν τὴν ἄδεια ἀκόμη καὶ τὴ δύναμη γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ. Αὐτὸ ὅμως εἶναι μᾶλλον τὸ δεύτερο στάδιο μιᾶς δοκιμασίας, ἐκεῖνο ποὺ φέρνει τὴ λύτρωση καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση πὼς πέρασε ἐπιτυχῶς τὸ πρῶτο στάδιο τῆς ὅλης πορείας τῆς δοκιμασίας. Ὡστόσο χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος ἀκριβῶς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ δευτέρου σταδίου ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀναστενάρηδες πολὺ συχνά.

17) Οἱ μετρήσεις αὐτές, δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς πάντως, καὶ δὲν πρέπει ἴσως καθόλου νὰ ἀναφέρονται, ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Ξενάκης τὸ παραδέχεται. Ἄν ἐδῶ γίνεται μνεῖα, εἶναι διότι δυστυχῶς οἱ βιαστικοὶ δημοσιογραφικοὶ κάλαμοι ἔκαναν καὶ πάλι τὸ λάθος νὰ παρουσιάζουν σὰν τελικὸ συμπέρασμα, κάτι ποὺ ἄκουσαν μέσες ἄκρες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν κ. Ξενάκη. Οἱ μετρήσεις θὰ ἐπαναληφθοῦν μὲ ὄργανα ἀκριβείας καὶ μὲ περισσότερο ἀπὸ ἓναν πυροβάτες· βλ. Θ. Μπαλλῆς, **A. Beaumanoir, X. Ξενάκης**: 1) Ἄναστενάρια (Νευροφυσιολογικὲς Παρατηρήσεις) Ἱατρικὴ Ἐπιθεώρησης Ἐνόπλων Δυνάμεων. 2) Χ. Ξενάκης: Ἄναστενάρια (ἀνεξήγητο ἱατρικὸ φαινόμενο). Περ. Ταχυδρόμος ἀρ. 201 (4307) 17/5/79.

18) Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἔχει ὑποστηριχθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν Ἰάσ. Εὐαγγέλου στὴ «Γοητεία τοῦ Μυστηρίου» (1971), τὸν ὁποῖο καὶ ἀντικρούσαμε μὲ σχετικὸ δημοσίευμα μας στὸν Προσφυγικὸ Κόσμο (7, 14, 21 Φεβρουαρίου 1971) καὶ στὸν 46 τ. Θρακικῶν (Τὸ Ἄναστενάρι, ὡς ἄνω). Ἀντικρούεται ἐπίσης ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις καὶ τὰ πειράματα τοῦ Ἄγγελου Τανάγρα.

19) Ἐνα μεγάλο σφάλμα ποὺ γίνεται στὶς σχετικὲς ἔρευνες, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐντύπωση πὼς τὸ ἔθιμο τελεῖται πάντα μέσα σὲ σταθερὰ καθορισμένα πλαίσια κι ὅτι οἱ ἀναστενάρηδες ἐπαναλαμβάνουν πάντα ἑαυτοὺς, πράγμα ποὺ κάνει τὶς ἔρευνες ἀπλῶς «περιπτωσιακὲς» καὶ χωρὶς γενικὴ ἰσχὺ.

20) Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότατη ἐποχὴ συμβαίνει νὰ πληρώνονται οἱ μουσικοί. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σήμερα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δυστυχῶς ἐξαιρέση καὶ γιὰ τὸ Ἄναστενάρι ποὺ ὁ συναισθηματικὸς του χαρακτήρας ἀπαιτεῖ τουλάχιστον μεγάλη διάθεση καὶ κατανόηση ἀπ' ὄλους καὶ ἰδιαίτερα τοὺς μουσικοὺς.

21) Ὁ διαχωρισμὸς γίνεται, κάκιστα φυσικά, ἀνάμεσα στὸ Ἄναστενάρι Ἄγιας Ἐλένης καὶ Λαγκαδᾶ, ἐνῶ εἶναι ἀπολύτως βέβαιο πὼς τίποτε τὸ οὐσιαστικὸ δὲν τὰ διακρίνει τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Μερικὲς ἀνεπαίσθητες διαφορὲς, ὀφείλονται μᾶλλον σὲ λόγους περιβάλλοντος καὶ τοπικὲς συνθῆκες ἀλλὰ καὶ στὴν προσοχὴ ποὺ ἔχουν δώσει σὲ δευτερεύουσες λεπτομέρειες οἱ ἴδιοι οἱ ἀναστενάρηδες.

22) Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἔχουμε ἀναπτύξει στὸ Ἄναστενάρι (ὡς ἄνω) καὶ ἐνισχύθηκε μετὰ τὴν πρόσφατη ἐξερευνητικὴ μας ἐπίσκεψη στὴν κοιτίδα τοῦ ἔθιμου Κωστὶ καὶ Μπροντίλοβο στὴν Ἄν. Ρωμυλία σὰν ἀπεσταλμένης τοῦ ΙΜΧΑ.

Σημειώνουμε πὼς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, μάλιστα μὲ τρόπο λιγότερο ἴσως σταθερὸ ἀλλὰ πολὺ ἐντυπωσιακὸ, παλαιότερα εἶχε ἀναμιχθεῖ καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἡ ὁποία ὅμως δὲν δίνει κανένα σημεῖο κατὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἔθιμου ἐδῶ. Γιὰ τὸ θέμα ὅμως τοῦτο σὲ προσεχὴ μας μελέτη.

23) Τήν ἀναμφισβήτητη ἑλληνικότητα ὄχι ἀπλῶς τῆς περιοχῆς ἀλλὰ καὶ λόγῳ αὐτῆς καὶ τοῦ ἔθιμου, τὴν διαβεβαιώνει καὶ ὁ ἐγκυρος λαογράφος Ἀρναούτσοφ. Ἐπισκεφθῆκαμε τὸν διακεκριμένο ἐπιστήμονα στὸ σπίτι του στὴ Σόφια στὰ 1977, ὅταν πῆγαμε ἐκεῖ σὰν ἀπεσταλμένη τοῦ ΙΜΧΑ γιὰ σχετικὲς ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὸ Ἀναστενάρι. Δέχτηκε νὰ βοηθήσει τὴν προσπάθειά μας καὶ ἀκόμα τὸν κινηματογραφιστὴ Σταύρο Χασάπη σὲ ἓνα ντοκυμανταίρ γιὰ τὸ ἔθιμο. Ὁ Ἀρναούτσοφ ἂν καὶ γηραιότατος, 99 ἐτῶν, διατηροῦσε θαυμάσια τὶς δυνάμεις του καὶ τὸν συναντήσαμε ἐργαζόμενο μὲ τὸ βοηθό του. Μὲ πολλὴ θέρημι μίλησε γιὰ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ λέγοντας πῶς «ὄλα τὰ πῆραμε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ὅπως πῆραμε καὶ τὸ θαυμάσιο ἔθιμο τὸ Ἀναστενάρι». Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Ἀρναούτσοφ ἔχει εἰδικὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ ἔθιμο αὐτό.

Ἡ συζήτηση ἔγινε στὴ Γερμανικὴ καὶ Ἀγγλική, καὶ ἀκόμα στὴ Βουλγαρικὴ μὲ διερμηνέα ἐδῶ τὴν Δέσποινα Μαυρίδου, στὴν ὁποία καὶ ὀφείλεται ἡ συνάντησή μας μὲ τὸν διακεκριμένο ἐπιστήμονα.

24) Χ ο υ ρ μ ο υ ζ ι ἄ δ η ς, Περί τῶν Ἀναστεναρίων..., Κων/λις 1873.

25) Μία μικρὴ ἀνάλυση σχετικὰ ἔχομε ἐπιχειρήσει στὴν ἐργασία μας, Τὸ Ἀναστενάρι, ὡς ἄνω. Περισσότερα στοιχεῖα θὰ δώσουμε σὲ προσεχὲς δημοσίευμα. Ἐπίσης γιὰ τὸ Κωστί καὶ τὴν τοποθεσία του ἀπὸ τὴν ἄποψη καὶ τῆς λεγόμενης «Ἱερῆς Γεωγραφίας» ποὺ ἀσφαλῶς παρουσιάζει ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, ὅπως διαπιστώσαμε καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν παραδόσεων ἀλλὰ καὶ τὴ φυσικὴ θέση τοῦ χωριοῦ κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐπίσκεψή μας.

26) Παράδειγμα ὁ Καλόγερος στὴν Ἀγία Ἑλένη. Βλ. Κατερίνας Κανούρη, Διονυσιακά, καὶ τὴν ἀντίκρουση Γ. Μέγα, Ἀναστενάρια καὶ ἔθιμα τῆς Τυρινῆς Δευτέρας... Λαογραφία 19 (1960-61), σ. 472 κέ. ὅπως καὶ Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, Ἀναστενάρι, ὡς ἄνω.

Ὁ Καλόγερος εἶναι ἀναμφίβολα εὐετηριακὸ ἔθιμο, μὲ ἄφθονα στοιχεῖα ποὺ δικαιολογοῦν αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἀλλὰ καὶ ἀναμφίβολα, πάρα πολλὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουν θεωρηθεῖ σὰν ἀποδεικτικὰ αὐτῆς του τῆς ἔννοιας εἶναι ἀπλῶς νεώτερα, ἔχουν καθορὰ «κοινωνικὸ» χαρακτῆρα, καὶ ἔχουν υἱοθετηθεῖ γιὰ τὸ κομικότερο καὶ τὸ διασκεδαστικότερο, μιὰ καὶ πρόκειται γιὰ Ἀπόκριες. Τὸ γεγονός ὅτι ἐτελεῖτο στὸ Κωστί ἐπίσης καὶ ἤρθε ἐδῶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀνθρώπους ἔχει ἐπιφέρει μεγάλη σύγχυση ὄχι μόνον στοὺς μελετητὲς ποὺ τὸ καταγράφουν, ἀλλὰ κάποιον σάστισμα ἔχουν καὶ μερικοὶ ἀναστεναρήδες ποὺ δὲν μποροῦν οὐσιαστικὰ νὰ τὸ συνδέσουν μὲ τὸ Ἀναστενάρι, ἀλλὰ κάπως τὸ συγχέουν μὲ ἐξωτερινὰ μᾶλλον στοιχεῖα. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρουμε τί εἶπε σχετικὰ ὁ ἀρχιαναστεναρῆς τῆς Ἀγίας Ἑλένης Γιαβάσης: «Τί νὰ σοῦ πῶ τί εἶναι. Νά, σὰν νὰ εἶναι τὸ Νεστενάρι τὸ δέντρο μὲ τὶς ρίζες καὶ ὁ Καλόγερος σὰν ἓνα κλωρί του, σὰν κάτι». Ὅλοι ἐξ ἄλλου οἱ ἀναστεναρῆδες συμφωνοῦν πῶς στὴν «πατρίδα» δὲν ἀνακαταωνόντουσαν οἱ ἀναστεναρῆδες. Ἄλλοι κάνανε τὸν Καλόγερο. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἐπὶ κεφαλῆς ἦταν κάποιος Βασιλικός, ποὺ «δὲν εἶχε νὰ κάνει τίποτις μὲ τὸ Νεστενάρι», ὅπως λέει ὁ Λιοῦρος.

27) Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ στοιχεῖα στὰ ὁποῖα στηρίξαμε τὴν ἐρμηνευτικὴν μας προσπάθεια, ἦταν τὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα μὲ ἐπιμονὴ καὶ ἀποκλειστικότητα τραγουδοῦν οἱ ἀναστεναρῆδες στὰ πανηγύρια τους.

Στὴν πραγματικότητα βασικά, ὅποιο τραγούδι καὶ ἂν λένε, ἔχουν στὸ ἐπίκεντρο τὸν Μικροκωνσταντῖνο, ἓναν ἥρωα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου τραγουδιῶν, καὶ τὰ βῆσανα τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς μὴ χριστιανούς ἐπιδρομεῖς. Ὑπάρχει μεγάλη ἀκαταστασία στοὺς στίχους ποὺ τραγουδοῦνται. Πολλὰ διαφορε-

τικὰ τραγούδια ἀνακατεύονται καὶ προσθέτονται πολλοὶ αὐτοσχέδιοι στίχοι. Ἐντελῶς ἀδικαιολόγητα, ἀπὸ ἀρκετοὺς ἀναστενάρηδες, συχνὰ προτιμᾶται μιὰ κάποια παραλλαγή ἑνὸς τραγουδιοῦ, πού οὐσιαστικά δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὸ ἔθιμο ἐνῶ πιστεύεται συγχρόνως πὼς τὸ βασικὸ τραγούδι εἶναι ἄλλο, ἐκεῖνο πού ἀναφέρεται ἄμεσα στὸν ΜικροΚωνσταντῖνο καὶ τὰ πολεμικά του κατορθώματα. Ἔτσι γίνεται μιὰ τρομερὴ σύγχυση μετὰ τοὺς στίχους πού δυσκολεύει πολὺ τὸν ἐρευνητὴ.

Σύγχυση ὁμοίως γίνεται καὶ μετὰ τὸ ἂν θὰ παιχτεῖ ἀργότερα ἢ γρηγορότερα ἢ μελωδία γιὰ τὸ χορὸ τῆς φωτιᾶς. Γιὰ μερικοὺς πρέπει νὰ παίζεται πολὺ γρήγορα, ἐνῶ γιὰ ἄλλους πολὺ ἀργά. Εἶναι φανερὸ πὼς τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο διαδραματίζει καὶ ἐδῶ πρωτεύοντα ρόλο καὶ ἀνάλογα πὼς αἰσθάνεται κανεὶς τὸ πυροβάδισμα καὶ τὴν ἐπαφή μετὰ τὴ φωτιά, θέλει ἀργότερο ἢ ταχύτερο ρυθμὸ.

Σὲ εἰδικὴ ἐργασία μας (Τὰ Ἀναστενάρικα τραγούδια καὶ οἱ χοροί, Θρακικά 48, 1978, σ. 75-130) ἀναλύσαμε σχεδὸν ὅλα τὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα τραγουδήθηκαν κυρίως στὸν Λαγκαδὰ τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια πού παρακολουθοῦμε τὸ ἔθιμο. Ἐνῶ ὁμοίως ἡ ἐργασία εἶχε ἤδη τυπωθεῖ, ἀκούσαμε καὶ τὰ πιὸ κάτω, τὰ ὁποῖα ἀναγράφουμε σὰν συνέχεια. Ἡ καταγραφή τῶν τραγουδιῶν εἶναι γενικὰ πολὺ δύσκολη στὸ Ἀναστενάρι, διότι οἱ ἀναστενάρηδες μόνον ὅταν βρίσκονται σὲ ἔκσταση καὶ «πανηγυρίζουν» τὰ λένε. Συχνότατα δὲν τὰ θυμοῦνται καθόλου ἄλλη ὥρα καὶ γενικὰ εἶναι ἀπρόθυμοι νὰ τὰ ποῦν, ὄχι ἀπὸ κακὴ διάθεση, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ ψυχολογία καθαρὰ θρησκευτικὴ, πού δύσκολα τὴν καταλαβαίνει κανεὶς ὅταν δὲν τοὺς γνωρίζει πολὺ καλά.

Τὰ τραγούδια πού ἀκολουθοῦν τὰ λέει ὁ Θόδωρος Ἀλμπάνης καὶ γιὰ πρώτη φορὰ τὰ τραγούδησε ἔτσι ὀλοκληρωμένα στὰ 1978 καὶ εὐτυχῶς τὸ μαγνητόφωνό μου λειτουργοῦσε ἐκεῖνη τὴν ὥρα. Πάντως τὸ πρῶτο, δὲν εἶναι καὶ πάλι ὀλόκληρο. Στὰ δέκα χρόνια μόνον τὸ 1977 εἶχε τὴν «ὥρα του» ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν λειτούργησε τὸ μαγνητόφωνό μου. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, πὼς ὅλοι οἱ στίχοι πού ἀναγράφονται ἐδῶ εἶναι ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικοὶ καὶ δίνουν σαφὴ εἰκόνα τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐθίμου μετὰ τὴν ἀγωνία, τὸν πόνο ἀλλὰ καὶ μαζί μετὰ τὴ βαθειὰ πίστη καὶ εὐσέβεια πού τρέφει ἕνα μοναδικὸ ἠρωϊσμὸ γεμάτο μυστικοπάθεια πού ἀποβλέπει σὲ τελευταῖα ἀνάλυση στὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν Ἀγίων, ὅσο μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει ἡ ἀδυναμία τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, στὴ γῆ.

1

*Σφάζουνε τὸν Ἀι-Γιάννη / καὶ τοῦ κόβουν τὸ κεφάλι
 ἄχ τοῦ χωρίζουν τὸ κορμί Του / ἀπ' τὴν ἅγια κεφαλή Του.
 Μὰ τὸ κορμί τοῦ Ἀι-Γιάννη / περπατᾷ χωρὶς κεφάλι
 μέσα στὴ μεγάλη ζάλη / περπατᾷ χωρὶς κεφάλι.
 Τὸ κεφάλι Του πού πήραν / εἰς τὸ βασιλιᾷ τὸ πήγαν.*

2

*Θρήνος μεγάλος γίνεται, μεγάλο μοιρολόδι,
 εἶναι μεγάλος ὁ καῦμός μεγάλο σσσ πού κάνουν.
 Κλαῖνε καὶ γέροι καὶ παιδιά κλαῖνε καὶ παλικάρια
 γιὰ τὸ κακὸ πού γίνηκε, γιὰ τὸ κακὸ πού κάνουν.
 Πήραν τὸν Τίμιο Σταυρό, τὸ Ἀσημένιο Τάσι
 πήραν καὶ τὸ Βαγγέλιο, τὴν Ἀγία Τράπεζά μας
 ἀχ ἀχ...σσσ σσσ.*

Κρεμάσαν και την Κεφαλή μέσα στο "Άγιο Βήμα,
 ὦχ, ὦχ,
 κρεμάσανε τὸ Δέσποτα, κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη
 και τὸ κακὸ μεγάλωσε, δὲν ξέρουσι τί κάνουν.
 Ἄρχιζοῦν κάνουνε σφαγή, σφάζουνε και κρεμοῦνε,
 κρεμοῦν και καὶν τοὺς Χριστιανούς, πολὺ τοὺς βασανίζουν.
 Θρήνος μεγάλος γίνεται μεγάλο μοιρολόι,
 κι ἀπ' τὸ πολὺ τὸ βογγητὸ κι ἀπ' τὸ πολὺ τὸ κλάμα
 ἐβόγγησε ἡ Πανεγιά στὸν τόπο ποὺ καθότουν.
 "Ἐλα, Χριστέ και Πανεγιά, ἔλα και μέρωσε τους,
 εἶναι μεγάλο τὸ κακὸ δὲν ξέρουσι τί κάνουν.
 Σφάζουν τις μάνες τοῦ μικροῦ παιδιοῦ
 σφάζουν και τοὺς πατέρες
 και παίρνουν τα και παίρνουν τα τὴν πίστη τους ν' ἀλλάξουν.
 Τὴν πίστη τους ν' ἀλλάξουνε, γενίτσαροι νὰ γίνουν,
 νὰ ῥθοῦνε στὰ σπιτάκια τους τ' ἀδέρφια τους νὰ σφάζουν.

Οἱ στίχοι σταμάτησαν ἐδῶ κι ἐπακολούθησαν βογγητὰ κι ἀναστεναγμοί, ποὺ δὲν μπόρεσαν γιὰ κάμποσο νὰ τεθοῦν σὲ κάποιο ἔλεγχο ὅσο κρατοῦσε ἡ ἐπήρεια ἀπὸ τὸν ἀναλογισμὸ τῆς συμφορᾶς.

Ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τοὺς θρήνους αὐτοὺς μὲ τὰ βάσανα τῶν χριστιανῶν στὰ 1978, μὲ περισσότερη ἀπὸ ἄλλοτε ἐπιμονὴ τραγουδιόταν και τὸ ἠρωϊκὸ δίστιχο στὸ τραγούδι τοῦ ΜικροΚωνσταντίνου, ὀλοκληρώνοντας ἔτσι τὴ σωστὴ ἔκφραση τῆς πραγματικῆς ἴσως ἔννοιας τοῦ ἐθίμου.

*Κι ἡ μάνα του τὸν εἶχεται κι ἡ μάνα του τὸν λέει·
 ἂν δὲν νικήσεις Κωνσταντῆ, πίσω νὰ μὴ γυρίσεις.*

Σχετικὰ μὲ τὸν ἠρωϊκὸ πατριωτικὸ χαρακτήρα τοῦ ἐθίμου βλ. και Σ. Κυριακίδου: Ἄναστενάγια, Μεγ. Ἑλληγ. Ἐγκυκλοπαίδεια, τὴν ἀναφορὰ στὸν Νικήτα Χωνιάτη μὲ τοὺς σαφέστατους ὑπαινιγμούς γιὰ τὴ δυναμικότητα τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως τῶν Ἄναστενάρηδων.

28) Μετὰ τὴν ἐπίσκεψή μας στὰ χωριὰ τῆς Ἄν. Ρωμυλίας, νομίζουμε πὼς τὸ θέμα τῶν εἰκόνων εἶναι πραγματικὰ ἀκόμη σημαντικότερο ἀπὸ ὅσο πιστεύεται. Ἰδιαίτερη προσοχὴ χρειάζεται τὸ θέμα τῆς «ποδιάς», ποὺ μέχρι σήμερα ἔχει γενικὰ σταθεῖ παραπλανητικὸ στοιχεῖο, γιὰ λόγους ποὺ θὰ ἀναπτύξουμε σὲ εἰδικὴ ἀνακοίνωση.

29) Ὅπως ἀποδεικνύει ὁ C. Hekethorn ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν καταστατικῶν 163 μυστικῶν ἐταιριῶν, τὸ εὐετηριακὸ στοιχεῖο σπανιώτατα ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ καταστατικὰ αὐτά. Ὅποιοδῆποτε κι ἂν εἶναι τὸ περιεχόμενο κι ὁποιοσδήποτε ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς ἐταιρίας, πολεμικὸς, κοινωνικὸς, πολιτικὸς κλπ., ἡ «καλὴ χρονιά» σὲ ὅλη τῆς τὴν πλατειὰ ἔννοια, συνυπάρχει.

30) Σύντομη ἀνάλυση τῆς ἔννοιας τοῦ Ἄγιου Πολεμιστῆ και μαζί Προστάτη τῆς γεωργίας κλπ. σὲ 1) Μαρίας Μιχαήλ λ-Δέδε: Σινγκ'Jέρι και Σέρμέρια ε Γκούρέσὲ στὰ Βίλλια. 2) Εὐλ. Κουρίλα: Ὁ καβαλλάρης Ἄγιος Γεώργιος... Ἄρχεῖον Θερακικοῦ Θεσαυροῦ 22 (1967), σ. 17 κέ., Γ. Αἰκατερινίδη: Ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Ἄγ. Γεωργίου εἰς Νέον Σούλι Σερρῶν, Σερραϊκὰ Χρονικὰ τόμ. Ε' 1969), σ. 129-148, ὅπου και σχετικὴ βιβλιογραφία.

31) Ἀσφαλῶς μπορεῖ νὰ λεχθεῖ πὼς ἡ ἔρευνα τοῦ σημαντικωτάτου αὐτοῦ ἐθίμου εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεῖ πολὺπλευρα και συντονισμένα ἀπὸ ὀμάδα ἐπιστημῶ.

νων μὲ διαφορετικὲς εἰδικότητες, κι ὄχι ὅπως γίνεται σήμερα. Δὲν ἐνδιαφέρει ἀπλῶς τὴ Λαογραφία ἀλλὰ ὀλόκληρη τὴν Ἀνθρωπολογία μὲ τὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ τῆς περιεχόμενο, ἀκόμα καὶ ἱστορικοὺς τῆς τέχνης, θεατρολόγους κλπ. Πολλοὶ ἐπιστήμονες κύρους παρακολουθοῦν κάθε χρόνο τὸ ἔθιμο στὸν Λαγκαδὰ καὶ τὴν Ἀγία Ἐλένη, ἀλλὰ τελικά, δὲν ὑπάρχει ἡ συνεργασία καὶ ὁ συντονισμὸς ποὺ θὰ ἔπρεπε. Μοναδικὴ προσπάθεια τῆς ομάδας ἰατρῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ νευρολόγο Χρ. Ξενάκη μαζί μας, κι αὐτὴ δύσκολη διότι λείπουν πολλοὶ εἰδικοί ποὺ θὰ μελετοῦσαν τὶς διάφορες πλευρὲς πληρέστερα καὶ ὑπεύθυνα.

Τέλος, λείπει καὶ μιὰ συγκριτικὴ μελέτη, ἢ ἔστω ἀπλὴ περιγραφὴ τῶν διαφορῶν πυροβασιῶν ἀνὰ τὸν κόσμο, συγκεντρωμένη σὲ ἓνα βιβλίο ὥστε νὰ γίνει δυνατὴ ἡ ἐξαγωγή γενικοτέρων συμπερασμάτων. Ἐλπίζουμε νὰ δώσουμε μιὰ κατὰ τὸ δυνατόν εὐρεία ἐργασία σχετικὰ, σύντομα.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αἰκατερινίδης Γ., Κουρέτας Δ.: Ἀναστενάρια. Ἔκδ. Sandoz, 1974.
- Arnaudoff M.: Die Bulgarischen Festbrauhme. Λειψία 1917.
- Βλαστὸς Μ.: Πιθανὴ ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία τῶν φαινομένων τῆς πυροβασίας - ἀκατίας. Ἀρχ. Γλωσσ. Λαογρ. Θεσσαροῦ 18 (1955).
- Brown J. B.: The Indian Fire walk. The Lancet 2, 1935.
- Γκιζέλης Γρ.: Τὰ Ἀναστενάρια καὶ τὰ ἐρμηνευτικὰ τους προβλήματα. Πρακτικὰ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας, ΙΜΧΑ.
- Crocomb R.: Holy Torture in Fiji. Pacific Publications 1974.
- Darling S. R.: Fire Walking Nature 2, 1935.
- Δέδε - Μιχαήλ Μαρία: Τὸ Ἀναστενάρι (ψυχολογικὴ - κοινωνιολογικὴ θεώρηση). Θρακικὰ 46, 1972 — 1973.
- Τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροὶ τῶν Ἀναστενάρηδων. Θρακικὰ 48, 1978.
- De Martino E.: Le Monde Magic. Marabout Université 1945.
- Εὐαγγέλου Ι.: Πυροβασία καὶ Ἀναστενάρηδες, 1978.
- Καβακόπουλος Π.: Ἡ μουσικὴ τῶν Ἀναστενάρηδων. Α. Γ. Α. Θ. 19, 20, 24.
- Κακούρη Κατερίνα.: Διονυσιακά. Ἀθήναι 1963.
- Κουρέτας Δ.: Τὰ Ἀναστενάρια. (Ψυχροφυσιολογικὴ ἐρμηνεία). Ἀθήναι 1969.
- Κυριακίδης Σ.: Ἀναστενάρια. Μεγ. Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία.
- Μέγας Γ.: Ἀναστενάρια... Λαογραφία, τόμ. 19, 1961.
- Ἡ ἔννοια καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Ἀναστεναρίων. Λαογραφία 29, 1974.

- Μπαλλής Θ.: 'Αναστενάρια. 'Ιατρική 'Επιθεώρησις 'Ενόπλων Δυνάμεων, τόμ. 13, τεύχ. 2, 1979.
- Ξενάκης Χρ.: Schmerzempfindung Bei Pyrovasie. Berlin 1978.
- Παπαχριστοδούλου Πολ.: Τὰ 'Αναστενάρια. Α.Γ.Λ.Θ. 1, 20, 21.
- Πολίτης Ν.: Λαογραφία τ. Α' και Γ'. Λαογραφικά Σύμμεικτα Α' 1920.
- Ρωμαῖος Κ. Α.: Λαϊκὲς Λατρεῖες τῆς Θράκης. Α. Γ. Λ. Θ. 11, 1945.
- Ρωμαῖος Κ.: 'Αναστενάρια τοῦ 1954. Α. Γ. Λ. Θ. 19.
- Τανάγρας "Αγγ.: Ψυχικαὶ "Ερευναι, 1940.
- Χουρμουζιάδης Α.: Περὶ τῶν 'Αναστεναρίων... Κωνσταντινούπολις 1873.

ΣΗΜ.: Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν πληρέστερη μελέτη τοῦ ἐθίμου δώσαμε στὴν ἀνακοίνωσή μας στὸ Δ' Συμπόσιο Λαογραφίας ΙΜΧΑ, ποὺ θὰ δημοσιευθῶν στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου.